



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fanny Aronsson

Testamentariska gåvor från patienter till vårdare

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Termin för examen: period 1 VT19

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Begreppsanvändning	7
1.4 Perspektiv	8
1.5 Avgränsningar	10
1.6 Metod	11
1.7 Material	12
1.8 Forskningsläge	14
1.9 Disposition	15
2 ALLMÄNT OM TESTAMENTEN	16
2.1 Inledande kommentarer	16
2.2 Testationsfriheten och dess gränser	16
2.3 Upprättande av testamente	17
2.3.1 Inledning	17
2.3.2 Ordinära testamenten	18
2.3.3 Nödfallstestamenten	18
2.4 Tolkning av testamente	20
2.5 Ogiltighet	21

3	DET SUCCESSIONSRÄTTSLIGA ANGREPPSSÄTTET	23
3.1	Inledande kommentarer	23
3.2	Otillbörlig påverkan	23
4	DET STRAFFRÄTTSLIGA ANGREPPSSÄTTET	26
4.1	Inledande kommentarer	26
4.2	Tagande av muta	26
4.2.1	Allmänna utgångspunkter	26
4.2.2	Ta emot, godta ett löfte eller begära	27
4.2.3	Otillbörlig förmån	28
4.2.4	Utövningen av anställning eller uppdrag	29
4.2.5	Uppsåt	29
4.3	Förverkande av brottsutbyte	30
4.3.1	Inledning	30
4.3.2	36 kap. 1 § BrB	31
4.3.3	Beckmans argument mot förverkande	32
4.3.4	Walín och Linds argument mot förverkande	33
4.3.5	Agells argument mot förverkande	34
5	SVENSK RÄTTSTILLÄMPNING	36
5.1	Inledande kommentarer	36
5.2	"Föreståndarinnan"	36
5.2.1	Inledning	36
5.2.2	Den successionsrättsliga processen	37
5.2.3	Den straffrättsliga processen	39
5.3	"Vårdbiträdet"	41
5.4	"Personalen på servicehuset"	43
5.5	"Föreståndaren"	44
5.6	"Grannparet"	45

6	FRANSK RÄTT	49
6.1	Inledande kommentarer	49
6.2	Testamentariska gåvor från patient till vårdare	50
7	SAMMANFATTNING OCH ANALYS	53
7.1	Inledande kommentarer	53
7.2	Det successionrättsliga angreppssättet	53
7.3	Det straffrättsliga angreppssättet	56
	7.3.1 Mutbrott	56
	7.3.2 Förverkande	57
7.4	Fransk rätt	60
7.5	Rättssäkerhet	61
	7.5.1 Formell rättssäkerhet	61
	7.5.2 Materiell rättssäkerhet	63
8	SLUTSATS	65
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	67

Summary

Health professionals may take advantage of a patient's inferior position and influence him or her to make a will in favor of the caretaker. By using a legal dogmatic method, this essay initially examines the relationship between such testamentary dispositions and Swedish inheritance and criminal law. Due to an often overwhelming evidentiary burden, it is very difficult for an heir to contest such a will by claiming undue influence. The caretaker may although be convicted of bribery, upon which the inherited property will be confiscated by the state. The property of the deceased should although not accrue to the state. Considering the conflict between such a will and the Swedish law on bribery, the will should be considered invalid and the inheritance distributed in accordance with the rules of intestate succession.

By using a comparative method, this essay also examines how the same problem is resolved within the French legal system. Article 909 of the French Civil Code prohibits certain health professionals, who have treated a person during the disease of which he dies, to benefit from the testamentary dispositions which he made in their favor during the course of that illness. The French regulation is on one hand robust and without any exceptions. It's area of application is on the other hand very limited; testamentary dispositions made in favor of nurses, for an example, is not prohibited.

Lastly, this essay also examines the foreseeability and fairness of the Swedish regulation. Patients' testamentary freedom is, in this situation, largely restricted by the law on bribery. Two different areas of legislation and an inconsistent application of law also makes it difficult to predict under which circumstances a caretaker may benefit from a testamentary disposition of a former patient. The Swedish legislature should therefore find inspiration in the French Civil Code and pass a far more unambiguous restriction of patients' testamentary freedom.

Sammanfattning

Vårdare kan utnyttja patienters underlägsna position och förmå äldre och sjuka personer att upprätta testamenten till deras fördel. Med hjälp av en rättsdogmatisk metod, undersöker denna uppsats inledningsvis hur svensk successionsrätt respektive straffrätt förhåller sig till sådana testamentariska förordnanden. På grund av den många gånger överväldigande bevisbördan, är det svårt för de legala arvingarna att klandra ett sådant testamente med utgångspunkt i 13 kap. 3 § ÄB. Vårdaren kan i majoriteten av fallen istället dömas för mutbrott, varpå den ärvda egendomen förverkas av staten. Att kvarlåtenskapen tillfaller staten istället för de legala arvingarna kan kritiseras. Eftersom testamentet strider mot svensk mutbrottslagstiftning borde rätts handlingen betraktas som ogiltig och arvet istället fördelas i enlighet med den legala arvsordningen.

Med hjälp av en komparativ metod, undersöker denna uppsats även den rättsliga reglering som Frankrike har utvecklat med anledning av testamentariska gåvor från patienter till vårdare. Art. 909 i den franska civilkoden förbjuder viss vårdpersonal, som behandlade en person under dennes sista sjukdom, att ta emot testamentariska gåvor som gjordes till deras fördel under samma sjukdomstid. Bestämmelsen är å ena sidan robust och undantagslös. Bestämmelsen har å andra sidan ett begränsat tillämpningsområde, med tanke på att testamentariska gåvor till bland annat sjuksköterskor inte omfattas av förbudet.

Uppsatsen undersöker slutligen även hur rättssäker den svenska regleringen kan sägas vara. Mutbrottslagstiftningen uppställer en mycket stor inskränkning i patienters testationsfrihet. Två separata regelverk och en inkonsekvent rättstillämpning gör det även svårt att förutse när en patient faktiskt tillåts testamentera egendom till en vårdare. Den svenska lagstiftaren borde inspireras av den franska förbudsbestämmelsen och införa en betydligt tydligare och transparent inskränkning av patienters testationsfrihet.

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Eva Ryrstedt, vars vägledning har varit till stor hjälp för tillkomsten av detta examensarbete. Jag har uppskattat din disciplin, noggrannhet och stora tålamod. Jag vill även tacka alla de vänner och familjemedlemmar som har orkat läsa igenom min uppsats. Era synpunkter har varit ovärderliga.

Med denna uppsats sätter jag även punkt för mina fem år på juristprogrammet. Jag vill därför ta tillfället i akt att se tillbaka på åren som har gått, och tacka alla de personer som lyckades göra tentaplugg och uppsatsångest till en betydligt mindre smärtsam upplevelse. Tack vare er, mina fantastiska vänner, kommer jag alltid kunna se tillbaka på min tid i Lund med stor tacksamhet och glädje.

Tack till nätkurskontoret, som har blivit till mitt andra hem under de senaste åren. Tack för alla julfester, timmeslånga fredagsfikor och yatzy-matcher. Tack för all er stöttning. Jag vet uppriktigt inte hur någon framtida arbetsplats någonsin ska kunna mäta sig med er.

Och tack till min fina pojkvän, Peter. Din ständiga optimism och alldeles för stora tro på mig har lyckats få mig på bra humör under även de allra jobbigaste stunderna.

Jag vill till sist rikta det absolut största tacket till min älskade mamma och pappa. Ni har stöttat mig i precis allting jag har tagit mig an under mina snart 24 år i livet. Ingenting hade varit möjligt utan er.

Lund, den 21 maj 2019

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
DS	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Näringslivskoden	Kod om gåvor, belöningar och andra förmåner i näringslivet
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄB	Ärvdabalk (1958:637)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Flera medier riktade sin uppmärksamhet mot Östergötland år 2012. Artiklar och nyhetsinslag spred berättelsen om en läkare, som under sin tjänstgöring hade kommit i kontakt med en kvinnlig patient. När den kvinnliga patienten avled några år senare uppdagades att hon hade upprättat ett testamente till läkarens fördel och att han därför skulle få ärva hennes nästan 400 000 kronor värdefulla hus. Läkaren valde att tacka ja till arvet.¹

Det finns ett tydligt maktförhållande mellan patienter och dess vårdare.² Vårdpersonal har därför många gånger möjligheten att tvinga patienter till handlingar mot deras egen vilja.³ Svensk rätt har utformat olika typer av skyddsventiler för att motverka att vårdpersonal utnyttjar det beroendeförhållande som patienter befinner sig i för att bereda sig egen ekonomisk vinning. Testamentariska gåvor från en patient till dennes vårdare kan angripas med hjälp av både successionsrättsliga⁴ och straffrättsliga bestämmelser.⁵ Vid en första anblick, kan därmed svensk rätt sägas erbjuda kraftfulla verktyg för såväl arvingar som åklagare att angripa denna typ av testamentsförordnanden.

Det finns dock stora brister i den svenska regleringen på det nyss beskrivna området, som uppenbarar sig först vid en djupare granskning. De legala arvingarna åläggs en många gånger överväldigande bevisbörda när de på materiell grund försöker ogiltigförklara testamentet. Det kan därmed vara mycket svårt för arvingarna att lyckas föra i bevisning att patienten blev otillbörligt

¹ Se t.ex. Lindgren, Åke, 'Läkare dömd för grovt mutbrott', Sveriges Television Nyheter, <<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/lakare-domd-for-grovt-mutbrott>> (publicerad 2012-03-30); TT, 'Läkare ärvde patient – åtalas', Göteborgs-Posten, <<https://www.gp.se/1%C3%A4kare-%C3%A4rvde-av-patient-%C3%A5talas-1.688452>> (publicerad 2012-01-19).

² Jfr Rundqvist (2004) s. 123 ff.; Strandmark Kjölrsrud (1994) s. 96 ff.

³ Jfr Rundqvist (2004) s. 123 ff.

⁴ Se särskilt 13 kap. 3 § ärvdabalken (vidare ÄB).

⁵ Se bestämmelserna om tagande av muta (10 kap. 5 a § brottsbalken, vidare BrB) och förverkande (36 kap. 1 § BrB).

påverkad av vårdaren att upprätta testamentet.⁶ Om en åklagare skulle initiera en straffrättslig process och lyckas döma vårdaren för mutbrott, konfiskeras den ärvda egendomen regelmässigt av staten. Tillämpningen av förverkandelinstitutet i denna typ av situation resulterar därmed i att den avlidnes kvarlåtenskap tillfaller staten istället för de legala arvingarna, vilket har kritiserats inom den arvsrättsliga doktrinen.⁷

Anders Agell hävdar att testamentariska gåvor från patienter till vårdare är sällsynta.⁸ Jag är dock av motsatt uppfattning. Trots de av svensk rätt uppställda skyddsventilerna, kan den testamentariska gåvan från den kvinnliga patienten i Östergötland knappast beskrivas som unik i sitt slag. Den stora mängden fall beskrivna i rättspraxis vittnar om en förvånansvärt utbredd vilja bland många vårdare att acceptera arv från patienter när möjligheten presenterar sig.⁹ Det finns därmed starka skäl att djupare undersöka hur svensk rätt förhåller sig till denna typ av testamentariska gåvor.

1.2 Syfte och frågeställningar

Äldre och sjuka personer befinner sig i en underlägsen position i förhållande till exempelvis läkare och sjuksköterskor.¹⁰ Vårdare kan otillbörligt utnyttja detta maktförhållande och förmå patienter att upprätta testamenten till deras fördel.¹¹ Med utgångspunkt i ett rättssäkerhetsperspektiv, undersöker denna uppsats hur svensk rätt förhåller sig till testamentsförordnanden av detta slag. Studien använder även Frankrike som ett perspektiv, och undersöker den rättsliga lösning som det landet har utvecklat i syfte att skydda patienter från

⁶ Jfr t.ex. NJA 2009 s. 249.

⁷ Se Beckman m.fl. (2016) C VI:7; Walin & Lind (2016) s. 433; Eriksson (2008) s. 240; Brattström & Singer (2015) s. 53 ff.; Agell (2003) s. 58.

⁸ Se Agell (2003) s. 57.

⁹ Se t.ex. Hovrätten för västra Sverige, dom 2013-05-13 i mål nr B 4392–12; Hovrätten för västra Sverige, dom 2013-05-14, i mål nr B 2759–12; Svea hovrätt, dom 2014-05-14 i mål nr B 128–13; Svea hovrätt, dom 2016-06-17 i mål nr B 9692–15; Svea hovrätt, dom 2016-09-08 i mål nr B 3015–16; Svea hovrätt, dom 2018-05-29 i mål nr B 2444–18.

¹⁰ Jfr Rundqvist (2004) s. 123 ff.; Strandmark Kjölrsrud (1994) s. 96 ff.

¹¹ Jfr t.ex. Svea hovrätt, dom 2018-05-29 i mål nr B 2444–18.

att otillbörligt påverkas upprätta testamenten till sina vårdares fördel. Uppsatsen gör dock inte någon fullständig jämförelse mellan den svenska och franska regleringen på nyss nämnda område.

För att kunna uppnå det ovan angivna syftet, har följande primära frågeställning lagts till grund för uppsatsen:

1. Kan svensk rätt, på området för testamentariska gåvor från en patient till dennes vårdare, beskrivas som rättssäker?

För att kunna besvara uppsatsens primära frågeställning, var följande sekundära frågeställningar tvungna att först besvaras:

1. Under vilka omständigheter kan testamentariska gåvor, från en patient till dennes vårdare, angripas med stöd av svensk successionsrätt?
2. Under vilka omständigheter kan testamentariska gåvor, från en patient till dennes vårdare, angripas med stöd av svensk straffrätt?
3. Hur har Frankrike valt att reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare?

1.3 Begreppsanvändning

Med begreppet *patient* avses i såväl frågeställningarna som fortsättningsvis i uppsatsen ”person som på grund av sjukdom eller jämförbart tillstånd har kontakt med hälso- och sjukvården i avsikt att få någon form av råd, behandling eller omvårdnad”.¹² I denna uppsats kommer begreppet patient även att omfatta vårdtagare inom äldreomsorgen.

¹² Nationalencyklopedin, 'Patient', <<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/patient>> (besökt 2019-01-31).

Begreppet *vårdare* syftar till personer ”som har till huvudsaklig uppgift att vårda”.¹³ Härmed avses exempelvis läkare, sjuksköterskor och undersköterskor samt annan vårdpersonal med liknande arbetsuppgifter. Spirituella vårdare, såsom präster, omfattas dock inte av begreppet vårdare.

1.4 Perspektiv

Med utgångspunkt i ett rättssäkerhetsperspektiv, undersöker denna studie hur svensk rätt förhåller sig till testamentariska gåvor från patienter till vårdare. Det finns därmed anledning att definiera begreppet *rättssäkerhet*.

Rättssäkerheten utgör en grundsten i varje demokratisk rättsstat¹⁴ och sträcker sig över samhällets alla rättsområden och situationer.¹⁵ Begreppet rättssäkerhet kan traditionellt sett delas upp i två alltmer snäva underkategorier: *formell* respektive *materiell rättssäkerhet*.¹⁶

I enlighet med den *formella rättssäkerheten*, är det förutsägbarheten i maktutövningen som kan sägas avgöra graden av rättssäkerhet.¹⁷ Ingen person kan känna sig vare sig säker eller trygg så länge överhetens beslut uppfattas som oberäkneliga.¹⁸ Medborgare måste därmed kunna förutse de rättsliga verkningarna av sina egna handlingar för att få en trygg tillvaro.¹⁹ Förutsägbarhet kan uppnås genom att rättsliga beslut alltid förankras i tydliga, exakta och sedan tidigare kända rättsnormer. Domstolar och myndigheter får således inte fatta godtyckliga beslut, enbart grundade på moraliska bedömningar.²⁰ Andra

¹³ Nationalencyklopedin, 'Vårdare', <<https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/v%C3%A5rdare>> (besökt 2019-01-31).

¹⁴ Jfr Peczenik (1995a) s. 76; Axberger (1988) s. 152 f.

¹⁵ Jfr Beyer (1990) s. 32 f. För successionsrättsliga mål, se särskilt s. 36.

¹⁶ Se t.ex. Peczenik (1995a) s. 11 f.; Zila (1990) s. 286; Gustafsson (2002) s. 335 f. Det finns dock personer som förkastar denna klassificering, se t.ex. Jareborg (1992) s. 83, 89 f.

¹⁷ Se Peczenik (1995a) s. 11; Zila (1990) s. 286; Staaf (2005) s. 28.

¹⁸ Se Peczenik (1988) s. 48; Sundberg (1955) s. 113.

¹⁹ Jfr Zila (1990) s. 297 f.

²⁰ Jfr Peczenik (1988) s. 49; Staaf (2005) s. 28.

faktorer som ytterligare främjar den formella rättssäkerheten är att lagar tolkas och tillämpas uniformt,²¹ att reglerna förändras långsamt²² och att såväl lagar som rättspraxis är öppen för allmänhetens tillsyn.²³

Maktutövningen måste dock vara någonting mer än enbart förutsägbar för att fullständig rättssäkerhet ska sägas föreligga. Judar, under nazitidens Tyskland, kunde med enkelhet förutse att de skulle förföljas, men det vore absurt att kalla en sådan förutsebarhet för rättssäker. Med hjälp av detta exempel, argumenterar Peczenik m.fl. för att rättsliga beslut även måste vara etiskt godtagbara för att kunna beskrivas som rättssäkra.²⁴ Denna sida av rättssäkerhetsbegreppet brukar kallas för den *materiella rättssäkerheten*.²⁵ För att materiell rättssäkerhet ska sägas föreligga, måste det i samhället finnas tydliga säkerhetsmarginaler uppställda mellan den enskilda medborgaren och samhällets maktutövning. Säkerhetsmarginalen ska garantera att staten visar respekt för ett minimum av mänskliga rättigheter, såsom de kommer till uttryck i exempelvis grundlagar och internationella konventioner.²⁶ Om en domare skulle uppfatta att en strikt lagbunden tolkning av svensk rätt hade gett upphov till ett oetiskt resultat, åligger det därför honom eller henne att i det enskilda fallet ”korrigera” den rättsliga regelns innebörd i syfte att nå ett mer rättvist resultat.²⁷

Rättssäkerheten kan dock aldrig bli absolut och bör endast betraktas som en strävan.²⁸ Det är en näst intill omöjlig uppgift för lagstiftaren att på förväg förutse samt etiskt godtagbart reglera alla de situationer som kan tänkas inträffa.²⁹ En mycket specifik och exakt lagstiftning på området för exempelvis otillbörliga avtalsvillkor skulle kunna uppfattas som oetisk, samtidigt som en

²¹ Jfr Peczenik (1988) s. 262; Beyer (1990) s. 22; Staaf (2005) s. 31 f.

²² Se Peczenik (1995a) s. 11; Peczenik (1995b) s. 51, 53; Staaf (2005) s. 35.

²³ Se Peczenik (1995b) s. 51, 54; Beyer (1990) s. 22; Frändberg (2000/2001) s. 274.

²⁴ Se Peczenik (1988) s. 48 f.; Axberger (1988) s. 148; Gustafsson (1988) s. 256 f. Se dock även Jareborg (1992) s. 90, som menar att rättens absurda innehåll inte bör påverka rättssäkerhetsbegreppet.

²⁵ Se Peczenik (1995a) s. 12; Zila (1990) s. 300; Peczenik (1995b) s. 60 f.

²⁶ Jfr Ramberg (2007) s. 154; Peczenik (1995b) s. 60 f.; Beyer (1990) s. 24 f.

²⁷ Se Peczenik (1988) s. 50.

²⁸ Se Axberger (1988) s. 154; prop. 1984/85:32 s. 37.

²⁹ Se Peczenik (1988) s. 51. Jfr även prop. 1984/85:32 s. 37.

mer rättvis generalklausul troligtvis skulle resultera i beslut som är svåra att förutse. I sådana situationer måste lagstiftaren finna en lämplig balans mellan förutsägbarhet och andra etiska hänsyn.³⁰

1.5 Avgränsningar

Med hänsyn till uppsatsens begränsade omfattning var det nödvändigt att göra vissa avgränsningar. Studien fokuserar enbart på hur testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, förhåller sig till svensk successionsrätt samt straffrätt. Det nyss sagda innebär, för det första, att uppsatsen varken behandlar gåvor *inter vivos*³¹ eller förmånstagarförordnanden. Avgränsningen innebär, för det andra, att studien även bortser från eventuella arbetsrättsliga aspekter.

En testamentarisk gåva, från en patient till dennes vårdare, skulle kunna angripas med hjälp av en rad olika typer av bestämmelser och rättsprinciper; vilka successionsrättsliga ogiltighetsregler och straffrättsliga bestämmelser som kan aktualiseras i en sådan situation är givetvis beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Denna studie utreder dock enbart de, enligt min mening, mest angelägna angreppssätten. Den nu aktuella typen av testamentariska gåvor brukar angripas med stöd av antingen brottsbalkens bestämmelser om mutbrott respektive förverkande av brottsutbyte, eller ärvdabalkens bestämmelse om otillbörlig påverkan. Den arvsrättsliga doktrinen har föreslagit att sådana testamenten även kan angripas med stöd av antingen principen om lagstridiga testamentens ogiltighet eller principen om bristande förutsättningar. Studien behandlar endast de nyss nämnda bestämmelserna och rättsprinciperna.

³⁰ Se Peczenik (1988) s. 49; Peczenik (1995b) s. 45.

³¹ En gåva, från en levande person till en annan levande person. Jfr Nial (1937) s. 277. Härmed avses även sådana gåvor som ges under livet, men som enligt 7 kap. 4 § ÄB går att likställa med ett testamente. Oavsett omständigheterna eller gåvans syfte, behandlas inte sådana förmögenhetsöverföringar inom ramen för denna studie.

En av uppsatsens sekundära frågeställningar består i att utreda hur Frankrike har valt att reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare. Valet föll på den franska rättsordningen, eftersom landets lösning på det nyss beskrivna problemet skiljer sig mycket från den motsvarande svenska regleringen.

1.6 Metod

De frågeställningar som berör svensk rätt besvaras med hjälp av en traditionell rättsdogmatisk metod. Kleineman menar att en rättsdogmatisk studie alltid bör utgå från en konkret problemställning,³² som därefter besvaras genom en studie av allmänt erkända rättskällor.³³ Med hjälp av den rättsdogmatiska metoden, ska studien lyckas utröna gällande rätt för att därefter kritiskt kunna analysera rättsläget.³⁴ Den rättsdogmatiska metoden kan därmed inte sägas vara begränsad till att enbart fastställa innehållet i rättsreglerna, utan likt övriga vetenskapliga metoder syftar den även till att finna nya svar och bättre lösningar.³⁵ Den huvudsakliga delen av denna studie består i att fastställa gällande rätt. Först i kapitel sju övergår jag till att kritiskt analysera mina slutsatser och diskutera alternativa lösningar.

En av uppsatsens sekundära frågeställningar består i att undersöka hur den franska rättsordningen har valt att reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare. Här om vill jag återigen påminna om att denna studie inte gör någon fullständig komparation mellan den svenska och franska successionsrätten. Den franska rättsordningen bidrar enbart med ytterligare ett perspektiv på det nu aktuella problemet och möjliggör på så vis en mer nyanserad argumentation kring uppsatsens primära frågeställning. Trots jämförelsens begränsade karaktär, har jag i denna del valt att tillämpa en komparativ metod. Metoden uppmanar till en jämförelse av olika rättssystem för att

³² Se Kleineman (2018) s. 23.

³³ Se Kleineman (2018) s. 21.

³⁴ Jfr Kleineman (2018) s. 35.

³⁵ Jfr Jareborg (2004) s. 4; Agell (1997) s. 42; Hellner (2001) s. 24. Vissa författare menar dock att metoden är begränsad till att fastställa gällande rätt, t.ex. Sandgren (2018) s. 49 ff.

kunna förstå dess likheter och skillnader.³⁶ Den komparativa metoden har ett stort praktiskt värde, då den kan hjälpa aktörerna i de nationella rättssystemen att inspireras av utländska rättsinstitut.³⁷

Att jämföra olika rättssystem med varandra innefattar dock många utmaningar. Det kan exempelvis vara svårt att förstå systematiken i en främmande rättsordning.³⁸ För att i så hög utsträckning som möjligt undvika felaktiga slutsatser uppmanar flertalet författare till användningen av en så kallad funktionell metodologi; att den komparativa undersökningen ska utgå från ett konkret problem som samtliga rättsordningar ställs inför, och att författaren därefter fritt ska kunna undersöka hur frågan har lösts i de jämförda regelsystemen.³⁹ Det är mot bakgrund av den nyss nämnda uppmaningen, som denna uppsats undersöker hur Frankrike har valt att reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare. Studien är därmed inte i något avseende begränsad till enbart de franska motsvarigheterna till otillbörlig påverkan, mutbrott eller förverkande.

1.7 Material

För att besvara de frågeställningar som berör svensk rätt har material valts ut med grund i rättskällevärdet. Rättskällevärdet kan sägas tillhandahålla rättsdogmatiker de källor som traditionsmässigt ska användas vid besvarandet av rättsliga frågor.⁴⁰ Enligt denna lära är det främst lag, lagförarbeten, prejudikat och doktrin som traditionellt sett används för att fastställa och systematisera gällande rätt. Lag tillmäts den starkaste positionen i rättskällevärdet, varefter förarbeten och prejudikat följer. Doktrin tillmäts en jämförelsevis svagare position.⁴¹

³⁶ Se Valguamera (2018) s. 143.

³⁷ Se Valguamera (2018) s. 144 f.; Bogdan (2013) s. 16 f.; Van Hoecke (2017) s. 129.

³⁸ Se Kleineman (2018) s. 42; Bogdan (2013) s. 34 f.

³⁹ Se Zweigert & Kötz (1998) s. 34 f.; Bogdan (2013) s. 34 ff. Viss kritik har dock riktats mot denna metod, bland annat för att en funktionell metodologi i sin tur kan sägas innefatta flera olika metoder, se t.ex. Michaels (2006) s. 342.

⁴⁰ Jfr Axberger (1988) s. 138 f.; Sandgren (2018) s. 45; Peczenik (1995a) s. 30.

⁴¹ Jfr Sandgren (2018) s. 45 f.; Peczenik (1995a) s. 35.

Mot bakgrund av rättskälleläran, beskriver och systematiserar denna studie svensk rätt främst med utgångspunkt i lagbestämmelser. För att förstå hur dessa bestämmelser ska tolkas och tillämpas, har lagförarbeten och prejudikat från Högsta domstolen respektive hovrätterna undersökts.⁴² I sista hand har även doktrin använts, vilket har varit nödvändigt för denna studie av främst två anledningar. För det första, sträcker sig förarbetena samt prejudikaten kopplade till ärvdabalken många gånger tillbaka till 1930-talet och den tidigare gällande Testamentslagen.⁴³ Genom doktrin, har jag lyckats utröna vilken betydelse de äldre rättskällorna kan anses ha för nu gällande rätt. För det andra, trädde en helt ny lagstiftning om mutbrott i kraft år 2012.⁴⁴ De förarbetsuttalanden som gjordes med anledning av den tidigare mutbrottslagstiftningen, samt den praxis som utvecklades med grund i de äldre bestämmelserna, kan även fortsättningsvis vara av betydelse vid tolkningen och tillämpningen av de nya bestämmelserna.⁴⁵ Doktrin har dock varit behjälplig även i denna del av studien, för att med försiktighet kunna klarlägga auktoriteten av tidigare lagförarbeten och prejudikat i varje enskilt fall.

Den franska rättskälleläran påminner i mångt och mycket om den svenska. Lagar och andra författningar innehar en suverän roll.⁴⁶ Lagförarbeten anses vara en rättskälla, men tillmäts inte samma betydelse som de svenska.⁴⁷ Prejudikat är formellt sett inte bindande, men kassationsdomstolens⁴⁸ domar följs normalt ändå av de lägre instanserna.⁴⁹ De franska rättskällorna innefattar slutligen även doktrin, som anses betydelsefull trots att den inte är bindande i formell mening.⁵⁰

⁴² En tingsrättsdom kommer dock att lyftas fram i kapitel 5 ("Svensk rättstillämpning"), för att i ett fall ge en djupare förståelse för den efterföljande HD-domen.

⁴³ Lag (1930:104) om testamente.

⁴⁴ Se SFS 2012:301; prop. 2011/12:79.

⁴⁵ Se prop. 2011/12:79 s. 42.

⁴⁶ Se Steiner (2018) s. 4.

⁴⁷ Se Bogdan (2003) s. 157. Jfr även Germain (2003) s. 206.

⁴⁸ Den högsta domstolen i Frankrike, i alla tvister som inte är av förvaltningsrättslig karaktär. Se Bogdan (2013) s. 142.

⁴⁹ Se Bogdan (2013) s. 140 f. Jfr även Steiner (2018) s. 65, 72; Boyron (2008) s. 25, 27.

⁵⁰ Jfr Steiner (2018) s. 149 f.; Boyron (2008) s. 33.

Jag är dessvärre inte franskspråkig. Av den anledningen har studien av det franska rättssystemet fått baseras på engelskspråkig litteratur och översättningar av den franska civilkoden. Att inte själv förstå det franska språket, när studien ifråga avser att undersöka fransk rätt, är givetvis inte optimalt. Viktiga nyanser av rättssystemet och de franska bestämmelserna kan gå förlorade när studien enbart baseras på engelskspråkig litteratur. För att ge en så tillförlitlig bild som möjligt av den franska rätten, trots nyss nämnda felkälla, har flera artiklar samt översättningar lagts till grund för studien.⁵¹

1.8 Forskningsläge

Problemet med hur testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, hanteras inom svensk rättstillämpning har uppmärksammats av flertalet författare inom den arvsrättsliga doktrinen. Härom kan främst verk av Anders Agell⁵², Anders Eriksson⁵³ samt Gösta Walin och Göran Lind⁵⁴ nämnas. Deras studier är dock mycket kortfattade i denna del. Frågan har inte utretts på varken ett djupgående eller tillräckligt tillfredsställande vis inom svensk doktrin. Problemet är därmed i stort behov av en djupare utredning.

Ronald J. Scalise⁵⁵ och Andrew P. Bell⁵⁶ har båda undersökt hur olika länder, vari Frankrike ingår, reglerar frågan om otillbörlig påverkan vid upprättande av testamente. Trots att artiklarna inte är specifikt inriktade på situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare, uppmärksammar såväl Scalise som Bell regleringen i bland annat den situationen. Utöver nyss nämnda studier, finns det såvitt jag känner till inga fler engelskspråkiga författare som

⁵¹ Jfr Bogdan (2013) s. 31, som menar att det i vissa fall (t.ex. vid uppsatser som inte handlar om enbart fransk rätt) kan vara godtagbart att förlita sig på sekundära rättskällor.

⁵² Agell, Anders, *Testamentsrätt – en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, tredje upplagan, Uppsala: Iustus, 2003.

⁵³ Eriksson, Anders, *Arv och testamente*, Stockholm: Thomson förlag, 2008.

⁵⁴ Walin, Gösta; Lind, Göran, *Ärvdabalken: en kommentar. Del 1 (1–17 kap.): arv och testamente*, sjunde upplagan, Stockholm: Wolters Kluwer, 2016.

⁵⁵ Scalise, Ronald J., 'Undue influence and the law of wills: a comparative analysis', *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 19, 2008.

⁵⁶ Bell, Andrew P., 'Abuse of a Relationship: Undue Influence in English Law and French Law', *European review of private law*, vol. 15, nr. 4, 2007.

på ett mer djupgående plan har undersökt hur fransk rätt förhåller sig till testamentariska gåvor från patienter till vårdare.

1.9 Disposition

Uppsatsen är disponerad utifrån åtta kapitel. I kapitel två ges en kortfattad introduktion till den svenska testamentsrätten. Det nästföljande kapitlet redogör för hur testamenten kan angripas successionsrättsligt, med stöd av bestämmelsen om otillbörlig påverkan. Kapitel fyra beskriver hur testamenten kan angripas straffrättsligt, med hänvisning till bestämmelserna om mutbrott respektive förverkande. Kapitel fem redogör för relevanta rättsfall, i vilka frågan om testamentariska förordnanden från patienter till vårdare har aktualiserats och behandlats. Kapitel sex beskriver hur Frankrike har valt att rättsligt reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare. Kapitel sju innehåller en sammanfattning och analys. Uppsatsen avslutas med en slutsats i kapitel åtta.

2 Allmänt om testamenten

2.1 Inledande kommentarer

För att förstå hur testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, kan angripas både successionsrättsligt och straffrättsligt fordras en grundläggande förståelse för den svenska testamentsrätten. Detta kapitel ger därmed en kortfattad bakgrund till den svenska testamentsrätten, genom att inledningsvis beskriva testationsfriheten och dess begränsningar. Kapitlet beskriver därefter hur testamenten upprättas samt hur testamenten kan ändras eller upphävas. Detta kapitel berör slutligen hur testamenten ska tolkas i händelse av oklara formuleringar, och under vilka omständigheter ett testamente kan anses som ogiltigt.

2.2 Testationsfriheten och dess gränser

Ärvdabalkens andra kapitel anger vem, som på grund av släktskap med den avlidne, ska ärva dennes kvarlåtenskap. I Sverige råder dock samtidigt testationsfrihet, innebärande att var och en som vill får förfoga över sin kvarlåtenskap genom testamente och därigenom helt eller delvis avvika från den legala arvsordningen. Friheten brukar betraktas som ett utflöde av äganderätten.⁵⁷

Testationsfriheten är dock inte total, utan ett testamentes möjliga innehåll begränsas av såväl uttryckliga lagbestämmelser som allmänna rättsgrundsatser. Testamenten får exempelvis inte avse någonting ”lagstridigt, osedligt eller fullständigt förnuftslöst”.⁵⁸

⁵⁷ Se Källström (2015) s. 54; Eriksson (2008) s. 140; Agell (2003) s. 14; Brattström & Singer (2015) s. 90; Kulin Olsson (2018) s. 358.

⁵⁸ Agell (2003) s. 13; Eriksson (2008) s. 140. Se även prop. 1930:10 s. 46; SOU 1929:22 s. 54.

Friheten att genom testamente förordna om sin kvarlåtenskap begränsas även med hänsyn till testatorn. Av 9 kap. 1 § ÄB följer att testationshabilitet⁵⁹ normalt sett inträder vid 18 års ålder. Att en persons egendom har omhändertagits av en av domstol utsedd förvaltare eller god man påverkar inte individens testationshabilitet; även den person vars handlingsfrihet är inskränkt genom förvaltarskap eller en god man besitter därmed friheten att upprätta testamente. Enligt 13 kap. 2 § ÄB anses ett sådant testamente dock som ogiltigt om det upprättas under påverkan av en psykisk störning.⁶⁰

Testationsfriheten är slutligen även begränsad i förhållande till vilka personer som kan utses till testamentstagare. Huvudregeln är att vem som helst, såväl fysiska som juridiska personer, kan vara testamentstagare. Vissa undantag uppställs dock i 9 kap. ÄB. Testamentet kan även föreskriva att en stiftelse ska bildas, i syfte att förvalta viss testamenterad egendom för att tillgodose vissa av testatorn angivna ändamål.⁶¹

2.3 Upprättande av testamente

2.3.1 Inledning

Det finns en ordinär testamentsform och två nödfallsformer. Ärvdabalken uppställer tvingande formkrav vid upprättandet av såväl ordinära testamenten som nödfallstestamenten.⁶² Vilka krav som uppställs beror dock på formen för testamentet, varför respektive testamentsform nedan beskrivas var för sig.

⁵⁹ Rätten att upprätta ett testamente. Se t.ex. Agell (2003) s. 21.

⁶⁰ Jfr NJA 1943 s. 651. Se även Eriksson (2008) s. 142; Walin & Lind (2016) s. 250; Agell (2003) s. 22.

⁶¹ Se Agell (2003) s. 22; Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 9 kap. 2 §, Lexino 2012-07-01.

⁶² Se 10 kap. 1 och 3 §§ ÄB.

2.3.2 Ordinära testamenten

Ärvdabalkens 10 kap. 1 § reglerar hur ordinära testamenten upprättas. Av bestämmelsen framgår att testamenten ska upprättas skriftligen. I två vittens samtida närvaro ska testatorn antingen skriva under testamentet eller vidkänna en tidigare underskrift på testamentet. Vittnena ska bestyrka handlingen med sina namn. Vittnena ska därtill känna till att den bevitnade handlingen är ett testamente, men det står testatorn fritt att avgöra om vittnena ska känna till dess innehåll eller inte.

Huruvida testamentet är skrivet för hand eller med hjälp av tekniska hjälpmedel, samt huruvida det är testatorn själv eller någon annan person som har upprättat handlingen, saknar betydelse.⁶³ Testatorns underskrift på testamentet är dock avgörande för frågan om något skriftligt testamente överhuvudtaget har upprättats.⁶⁴ Av förarbeten följer dock att kravet på testatorns underskrift ska tolkas relativt generöst. Om en testator på grund av sjukdom inte själv kan skriva sitt namn, men någon annan har hjälp honom därtill ”med hand på penna”, ska kravet på underskrift anses uppfyllt.⁶⁵

Vittnena är så kallade *solennitetstvittnen*, innebärande att deras medverkan och underskrifter är nödvändiga förutsättningar för att testamentet ska anses giltigt.⁶⁶ Vilka personer som kan agera testamentsvittnen regleras i 10 kap. 4 § ÄB, som uppställer såväl allmänna kvalifikationskrav som jävsbestämmelser.

2.3.3 Nödfallstestamenten

Utöver det ordinära testamentet, erbjuder 10 kap. 3 § ÄB två typer av nödfallstestamenten: dels ett muntligt testamente, dels ett holografiskt testamente.

⁶³ Se Walin & Lind (2016) s. 268.

⁶⁴ Se Agell (2003) s. 38.

⁶⁵ Se SOU 1929:22 s. 156 f. Jfr även Walin & Lind (2016) s. 269.

⁶⁶ Se SOU 1929:22 s. 155; Agell (2003) s. 37; Källström (2015) s. 66.

Ett giltigt nödfallstestamente kan enbart upprättas då testatorn på grund av ”sjukdom eller annat nödfall” är förhindrad att upprätta ett ordinärt testamente.⁶⁷ Härmed avses exempelvis situationen då testatorn ligger på sin dödsbädd eller är svårt sjuk med oviss utgång.⁶⁸

Ett muntligt testamente upprättas genom att testatorn formulerar sin sista vilja i den samtidiga närvaron av två solennitetstsvittnen.⁶⁹ Testatorn kan uttrycka sin vilja på eget initiativ⁷⁰ eller med anledning av frågor från andra personer.⁷¹ Ett muntligt testamente kan även upprättas genom att testatorn hänvisar till en skriftlig handling, som i sig inte uppfyller formkraven för ett ordinärt testamente, och förklarar att det som står i handlingen ska anses som hans eller hennes sista vilja.⁷²

Den andra formen för nödtestamente, holografiskt testamente, består i att testamentet i sin helhet är skrivet och undertecknat av testatorn själv.⁷³ Testatorn måste därtill befinna sig i en sådan typ av nödsituationen att det är omöjligt för honom eller henne att tillkalla vittnen.⁷⁴ En sådan typ av nödsituation kan föreligga exempelvis då vägförhållanden förhindrar ojäviga testamentsvittnen från att hinna fram till testatorn i tid.⁷⁵

Av 10 kap. 3 § 2 st. ÄB följer att ett nödtestamente förlorar sin verkan om testatorn under tre månader efter upprättandet av nödtestamentet har haft möjlighet att upprätta ett ordinärt testamente.

⁶⁷ Se 10 kap. 3 § ÄB.

⁶⁸ Se Eriksson (2008) s. 160; Walin & Lind (2016) s. 282.

⁶⁹ För en definition av begreppet ”solennitetstsvittnen”, se avsnitt 2.3.2 (”Ordinära testamenten”).

⁷⁰ Jfr Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 10 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01.

⁷¹ Jfr NJA 1939 s. 364. Se även Eriksson (2008) s. 160; Walin & Lind (2016) s. 281.

⁷² Se Eriksson (2008) s. 160 f.; Walin & Lind (2016) s. 281.

⁷³ Se Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 10 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01; Eriksson (2008) s. 161.

⁷⁴ Se Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 10 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01.

⁷⁵ Se Walin & Lind (2016) s. 285.

2.4 Tolkning av testamente

Somliga testamenten kan innehålla oklara eller tvetydiga formuleringar, och det kan då uppstå tveksamheter kring hur testamentet ska tolkas. När domstolar ställs inför sådana mål måste de försöka utröna testamentets rätta innebörd.⁷⁶ Sådana processer kan uppkomma långt efter testatorns död, särskilt med tanke på att det inte finns några speciella tidsfrister inom vilken en talan om tolkning måste vara väckt.⁷⁷

Grundprincipen för all testamentstolkning framgår av 11 kap. 1 § 1 st. ÄB, som stadgar att ”testamente skall givas den tolkning som må antagas överensstämma med testators vilja”. Domstolen ska i första hand söka utröna testators *verkliga* vilja; vad han eller hon verkligen och medvetet ville uppnå med rättshandlingen.⁷⁸ För att lyckas utröna testators verkliga vilja, kan domstolen undersöka bland annat själva testamenteshandlingen⁷⁹ och muntliga uttalanden som testatorn gjorde innan sin död.⁸⁰

Om det inte går att fastställa vad som varit testators verkliga vilja, exempelvis på grund av att testatorn utgick från oriktiga förutsättningar,⁸¹ kan domstolen behöva utröna testators *hypotetiska* vilja. Härmed åsyftas vad testatorn sannolikt skulle kunna ha velat uppnå med testamentet.⁸² Testators hypotetiska vilja behöver inte direkt kunna härledas ur testamentets ordalag, utan får även bygga på annan bevisning och förmodanden om vad testator under vissa förutsättningar skulle ha önskat.⁸³ Med tanke på testamentets karaktär av en starkt formbunden handling, måste dock testators hypotetiska vilja alltid ha någon anknytning till texten i själva testamentet.⁸⁴

⁷⁶ Se Eriksson (2008) s. 203.

⁷⁷ Jfr Agell (2003) s. 74; Boström (2003) s. 43.

⁷⁸ Se Agell (2003) s. 69; Eriksson (2008) s. 203; Walin & Lind (2016) s. 310.

⁷⁹ Se Walin & Lind (2016) s. 310, 319.

⁸⁰ Se Forsström (1965) s. 630; Beckman m.fl. (2016) C IV:1.

⁸¹ Jfr Boström (2003) s. 41; Adlercreutz (1959) s. 65.

⁸² Jfr Boström (2003) s. 19; Brattström & Singer (2015) s. 122.

⁸³ Se Eriksson (2008) s. 205 f.; Boström (2003) s. 60.

⁸⁴ Se Walin & Lind (2016) s. 320; Boström (2003) s. 61; Eriksson (2008) s. 206.

Testatorns hypotetiska vilja kan resultera i att testamentet omtolkas och att domstolen därigenom ger handlingen en innebörd som motsvarar testatorns vilja. I situationer då det på grund av formkraven är omöjligt att ge testamentet en innebörd som motsvarar testatorns vilja kan domstolen istället förklara testamentet overksam. Kvarlåtenskapen tillfaller då arvingarna i enlighet med den legala arvsordningen.⁸⁵

2.5 Ogiltighet

Testamenten kan av en rad olika anledningar anses som ogiltiga. Samtliga ogiltighetsanledningar kan hänföras till kategorin *nullitet* eller *angriplighet*.⁸⁶

Om ett testamente är behäftat med en *nullitet* anses det per automatik som ogiltigt.⁸⁷ Testamentet är då så pass bristfälligt att det inte kan tillmätas någon rättslig verkan.⁸⁸ Att ett testamentsförordnande strider mot lag kan nämnas som ett exempel över en sådan brist som bidrar till automatisk ogiltighet.⁸⁹

En *angriplighet* är mer svävande och villkorlig till sin natur.⁹⁰ Testamentet måste i sådana situationer angripas genom klander för anses som ogiltigt.⁹¹ Otillbörlig påverkan, och resterade ogiltighetsgrunder som finns uppräknade i 13 kap. ÄB, kan alla hänföras till denna kategori.⁹²

Den arvinge som anser att ett testamente ska ogiltigförklaras på grund av att det är behäftat med en angriplighet måste väcka talan mot testamentstagaren inom sex månader från delgivningen. Tidsfristen följer av 14 kap. 5 § ÄB. Om talan inte väcks inom föreskriven tid anses testamentet som giltigt, trots

⁸⁵ Se Agell (2003) s. 70, 72. Jfr även Walin & Lind (2016) s. 309.

⁸⁶ Jfr Brattström & Singer (2015) s. 105; Agell (2003) s. 53.

⁸⁷ Se SOU 1929:22 s. 349; Brattström & Singer (2015) s. 105.

⁸⁸ Jfr Adlercreutz (1994) s. 1.

⁸⁹ Se Brattström & Singer (2015) s. 105; Agell (2003) s. 54; Walin & Lind (2016) s. 401; Källström (2015) s. 87; Eriksson (2008) s. 236 f.

⁹⁰ Se Karlgren (1951) s. 249.

⁹¹ Se SOU 1929:22 s. 349; Brattström & Singer (2015) s. 106; Walin & Lind (2016) s. 401.

⁹² Jfr 14 kap. 5 § ÄB.

att grund för ogiltighet föreligger.⁹³ Detsamma gäller dock inte i de fall då testamentstagaren själv, genom tvång eller otillbörlig påverkan, har förmått testatorn att upprätta eller återkalla ett testamente. I dessa situationer, vilka regleras i 15 kap. 2 § ÄB, förverkas automatiskt rätten att ta testamente efter den mot vilken tvånget eller påverkan utförts. I sådana fall behöver således inte arvingarna väcka en klandertalan inom viss tid.⁹⁴

Testamentstagarna bär bevisbördan för att ett testamente har kommit till stånd i en formellt riktig ordning. Den som däremot hävdar att ett testamente ska anses som ogiltigt på materiell grund, exempelvis på grund av att testator blev otillbörligt påverkad, bär bevisbördan för sitt påstående.⁹⁵

⁹³ Se Agell (2003) s. 63; Brattström & Singer (2015) s. 106; Walin & Lind (2016) s. 401.

⁹⁴ Se Agell (2003) s. 67; Walin & Lind (2016) s. 438.

⁹⁵ Se NJA 2009 s. 249; SOU 1929:22 s. 164; Agell (2003) s. 55.

3 Det successionsrättsliga angreppssättet

3.1 Inledande kommentarer

Det aktuella kapitlet beskriver hur testamentariska gåvor, från en patient till dennes vårdare, kan angripas med stöd av 13 kap. 3 § 1 st. ÄB.

3.2 Otillbörlig påverkan

Av 13 kap. 3 § 1 st. ÄB följer att då ”någon tvungit testator att upprätta testamentet eller förmått honom därtill genom missbruk av hans oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning, är testamentet ej gällande”. De omständigheter som därmed kan medföra ogiltighet kan hänföras till en av två huvudsakliga kategorier: *tvång* respektive *annan form av otillbörlig påverkan*. Det är främst den sistnämnda kategorin som är av störst intresse för denna studie och som det aktuella avsnittet fortsättningsvis kommer att fokusera på.⁹⁶

Någon måste ha *påverkat* testatorns vilja i viss riktning, för att bestämmelsen om otillbörlig påverkan ska kunna tillämpas.⁹⁷ Huruvida det är en testamentstagare eller en annan person som ligger bakom påverkan saknar betydelse.⁹⁸

Påverkan måste dock, för att anses falla under den aktuella ogiltighetsgrunden, kunna betecknas som *otillbörlig*. Det är nämligen tillåtet att påverka testatorn så länge dennes fria vilja inte inskränks.⁹⁹ Det nyss sagda innebär att professionell eller vänskaplig rådgivning, som många gånger förekommer innan någon väljer att upprätta ett testamente, inte kan anses som otillbörlig.¹⁰⁰

⁹⁶ Denna avgränsning har motiverats ovan. Se avsnitt 1.5 (”Avgränsningar”).

⁹⁷ Jfr SOU 1929:22 s. 318; Håkansson, Årvdabalk (1958:637) 13 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01.

⁹⁸ Se SOU 1929:22 s. 318; Brattström & Singer (2015) s. 107; Eriksson (2008) s. 238.

⁹⁹ Se Eriksson (2008) s. 238 f.

¹⁰⁰ Jfr SOU 1929:22 s. 318; Eriksson (2008) s. 238; Källström (2015) s. 92.

Det är normalt sett även tillåtet att framställa önskemål om testamentariska gåvor till en äldre eller sjuk person. Sådana önskemål kan dessutom framställas relativt påstridigt innan påtryckningen kan beskrivas som otillbörlig.¹⁰¹

Påverkan har korsat gränsen till det otillåtna då testamentet inte längre speglar testatorns fria vilja.¹⁰² Om testatorn har blivit utsatt för en intensiv och långvarig övertalning, från en person som testatorn står nära eller är beroende av för sin personliga omvårdnad, kan påverkan anses som otillbörlig.¹⁰³ Hänsyn måste dock även tas till mottagligheten hos den individuella testatorn; en jämförelsevis ringa grad av påverkan kan anses otillbörlig om mottagligheten hos testatorn är stor. På samma sätt kan en påverkan av kraftigare art anses som tillåten om testatorns förmåga av självbestämmande närmar sig det genomsnittliga.¹⁰⁴

Personen som utövade påverkan måste även ha utnyttjat testatorns oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning. Påverkan ska därmed ha riktat sig mot en särskilt känslig¹⁰⁵ och många gånger socialt isolerad testator.¹⁰⁶ Den påverkade testatorn ska lida av en bristande förmåga av fritt och självständigt handlande.¹⁰⁷ *Oförstånd* syftar till bristande omdömesförmåga avseende förordandets innebörd. En sådan omdömessvaghet kan vara medfödd eller utgöra en följd av sjukdom eller ålder.¹⁰⁸ *Viljesvaghet* har typiskt sett ansetts föreligga då testatorn är vid hög ålder¹⁰⁹ eller allvarligt sjuk vid tidpunkten för testamentets upprättande.¹¹⁰ Bevisning som tyder på att testatorn var benägen att böja sig för annans vilja, i syfte att undvika bråk och stridigheter, kan också tala för att testatorn var viljesvag.¹¹¹ Svagheten kan vara ursprunglig eller ha tillkommit på grund av senare inträffade förhållanden. Begreppet

¹⁰¹ Se Källström (2015) s. 92.

¹⁰² Jfr SOU 1929:22 s. 318; Eriksson (2008) s. 238 f.; Walin & Lind (2016) s. 408.

¹⁰³ Se Källström (2015) s. 89.

¹⁰⁴ Se SOU 1929:22 s. 318; Walin & Lind (2016) s. 408.

¹⁰⁵ Se Källström (2015) s. 100.

¹⁰⁶ Att testatorn var ”skygg för främmande människor”, var av betydelse i t.ex. NJA 1948 s. 277. Jfr även Källström (2015) s. 100.

¹⁰⁷ Se Walin & Lind (2016) s. 407.

¹⁰⁸ Se SOU 1929:22 s. 318; Walin & Lind (2016) s. 407.

¹⁰⁹ Jfr NJA 1948 s. 277.

¹¹⁰ Jfr NJA 1944 s. 548.

¹¹¹ Jfr NJA 1948 s. 277.

beroende ställning avser såväl personliga avhängighetsförhållanden som maktförhållanden av rent psykisk art.¹¹² En testator kan anses stå i en sådan beroende ställning till exempelvis dennes vårdare.¹¹³

För att testamentet ska kunna ogiltigförklaras måste påverkan ha resulterat i att antingen testamentets upprättande eller innehåll påverkades.¹¹⁴ Att testator har gjort stora och till synes orationella avsteg från den legala arvsordningen kan tala för att otillbörlig påverkan har spelat in.¹¹⁵ Samma sak gäller även då det klandrade testamentet kraftigt avviker från testatorns tidigare dispositioner och uttalanden.¹¹⁶

Huruvida det var testatorn eller en annan person som tog initiativet till ett testamentsförordnande kan ha betydelse för bedömningen av otillbörlig påverkan. Om testator själv kallar till ett testamentssammanträde tolkas det i regel som ett tecken på att det inte finns några andra personer som ligger bakom handlingens uppkomst eller innehåll. Om initiativet istället härrör från släktingar eller andra närstående till testatorn finns en större anledning att ifrågasätta om testamentet verkligen motsvarar testatorns fria vilja.¹¹⁷

¹¹² Se SOU 1929:22 s. 318 f.; Walin & Lind (2016) s. 407.

¹¹³ Jfr NJA 2009 s. 249 (på s. 265).

¹¹⁴ Se Agell (2003) s. 57.

¹¹⁵ Se Källström (2015) s. 103.

¹¹⁶ Jfr NJA 1944 s. 548. Se även Källström (2015) s. 89.

¹¹⁷ Se Källström (2015) s. 75.

4 Det straffrättsliga angreppssättet

4.1 Inledande kommentarer

Ett testamente, upprättat av en patient till fördel för dennes vårdare, kan inte enbart angripas med stöd av ärvdabalken. Förevarande kapitel beskriver hur sådana testamenten även kan angripas med hänvisning till straffrättsliga bestämmelser. Det straffrättsliga angreppssättet kan sägas innefatta två beståndsdelar: (1) att vårdaren blir dömd för mutbrott, och (2) att staten förverkar den ärvda egendomen. Kapitlet avhandlar inledningsvis under vilka förutsättningar en vårdare kan dömas för tagande av muta. Därefter beskrivs när och hur dennes brottsutbyte kan förverkas.

4.2 Tagande av muta

4.2.1 Allmänna utgångspunkter

Av 10 kap. 5 a § 1 st. BrB följer att ”[d]en som är arbetstagare eller utövar uppdrag och tar emot, godtar ett löfte om eller begär en otillbörlig förmån för utövningen av anställningen eller uppdraget döms för tagande av muta till böter eller fängelse i högst två år”. Om gärningen har begåtts innan gärningsmannen fick en sådan ställning eller efter att den har upphört, föreskriver bestämmelsens andra stycke att gärningen ändå är att anse som tagande av muta. I bestämmelsens tredje stycke stadgas avslutningsvis att även den som ”tar emot, godtar ett löfte om eller begär förmånen för någon annan än sig själv” kan dömas för tagande av muta. Bestämmelsen kan tillämpas i förhållande till arbets- och uppdragstagare inom såväl den offentliga som privata sektorn.¹¹⁸

¹¹⁸ Se SOU 2010:38 s. 155; prop. 2011/12:79 s. 43.

4.2.2 Ta emot, godta ett löfte eller begära

Det första av sammanlagt tre objektiva rekvisit, som måste vara uppfyllda för att en person ska kunna dömas för tagande av muta, är att gärningsmannen *tog emot, godtog ett löfte om eller begärde* en otillbörlig förmån.

Gärningsmannen har *tagit emot* en förmån då denna har kommit honom eller henne till handa. Gärningsmannen måste därtill ha gett uttryck för sin vilja att behålla förmånen.¹¹⁹ Om förmånen består i en testamentarisk gåva, anses brottet fullbordat vid tidpunkten då gärningsmannen mottar den testamentarade egendomen.¹²⁰

Gärningsmannen *godtar ett löfte* om en otillbörlig förmån då han eller hon kommer överens med en annan person om att en belöning ska utgå, oberoende av om parterna har för avsikt att faktiskt fullfölja avtalet.¹²¹ Tystnad kan betraktas som ett godkännande av ett förslag om en otillbörlig förmån.¹²² Muttbrott har exempelvis ansetts föreligga då en arbetstagare medverkade vid upprättandet av ett testamente, med sig själv som förmånstagare.¹²³

Med begreppet *begäran* åsyftas endast allvarligt menade anspråk. Med hjälp av exempelvis ord eller skrift, ska gärningsmannen på ett otvetydigt sätt visa att han eller hon förväntar sig en otillbörlig förmån.¹²⁴

¹¹⁹ Se prop. 2011/12:79 s. 13 f.; Friberg, Brottsbalk (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22.

¹²⁰ Se NJA 1985 s. 477 (se särskilt s. 488 f.). Jfr även Beckman m.fl. (2014) C II:8.

¹²¹ Se SOU 1974:37 s. 142; Cars (2012) s. 53.

¹²² Jfr SOU 2010:38 s. 156; Cars (2012) s. 54.

¹²³ Se NJA 1985 s. 477 (se särskilt s. 488).

¹²⁴ Se Friberg, Brottsbalk (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22; Cars (2012) s. 54.

4.2.3 Otillbörlig förmån

För att ett fullbordat brott ska föreligga, måste förmögensöverföringen, löftet eller begäran avse en så kallad *otillbörlig förmån*.

Med begreppet *förmån* avses främst belöningar av ekonomiskt värde, exempelvis en testamentslott.¹²⁵

För att kunna avgöra huruvida förmånen kan anses vara *otillbörlig*, måste hänsyn tas till bland annat typen av verksamhet och gåvans värde.¹²⁶ Generellt sett kan dock sägas att ”varje transaktion som objektivt sett har förutsättningar att påverka utförandet av vissa uppgifter eller att uppfattas som en belöning för hur uppgifter utförts” ska anses som otillbörlig.¹²⁷

Enligt äldre tids rättsuppfattning ansågs inte en mindre gåva från en patient till dennes vårdare som en otillbörlig förmån. En läkare kunde därmed acceptera en sådan gåva och samtidigt undgå straffrättsligt ansvar för mutbrott.¹²⁸ En förändring har dock skett i synen på gåvor till sjukvårdspersonal. Sådana förmåner kan inte längre anses accepteras, med tanke på att utomstående kan bibringas uppfattningen att patienten ifråga otillbörligt har gynnats av vårdaren.¹²⁹ Socialstyrelsen uppmanar därmed all vårdpersonal att som huvudregel avstå från att ta emot gåvor från patienter, eftersom de oberoende av förmånens värde kan uppfattas som otillbörliga och påverka allmänhetens syn på vårdpersonalens integritet.¹³⁰ Det torde därtill, enligt Socialstyrelsen mening, vara helt uteslutet att vårdpersonal tar emot testamentariska förordnanden från patienter.¹³¹

¹²⁵ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 488); Friberg, Brottsbalk (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22.

¹²⁶ Se prop. 2011/12:79 s. 44; Friberg, Brottsbalk (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22; Näringslivskoden s. 10; Berggren & Lindhe (2014) s. 58 f.

¹²⁷ Se prop. 2011/12:79 s. 43.

¹²⁸ Jfr SOU 1974:37 s. 119.

¹²⁹ Se NJA 1985 s. 477 (se särskilt s. 487).

¹³⁰ Se Socialstyrelsens information till vårdpersonal: Om gåvor och testamenten (1998), under rubriken ”När är en gåva otillbörlig?”

¹³¹ Se Socialstyrelsens information till vårdpersonal: Om gåvor och testamenten (1998), under rubriken ”Testamentariskt förordnande”.

4.2.4 Utövningen av anställning eller uppdrag

Gärningsmannen måste ha tagit emot, godtagit ett löfte om eller begärt en otillbörlig förmån för *utövningen av anställning eller uppdrag*. Det måste, med andra ord, finnas ett dominerande samband mellan den ifrågavarande belöningen och mottagarens position.¹³² Straffrättsligt ansvar är därmed uteslutet i situationer då det överhuvudtaget inte finns något samband mellan förmånen och mottagarens tjänst; bestämmelserna om mutbrott avser givetvis inte motverka att arbetstagare tar emot gåvor från exempelvis vänner.¹³³ Straffrättsligt ansvar är även uteslutet i situationer då det förvisso finns ett tjänstesamband mellan mottagaren och givaren av en gåva, men transaktionen ifråga har sin grund i en annan typ av relation mellan parterna. Om gåvan uteslutande eller i allt väsentligt kan anses ha sin grund i den privata relationen kan inte mottagaren åläggas ett straffrättsligt ansvar.¹³⁴

4.2.5 Uppsåt

Mottagaren av en otillbörlig förmån måste ha begått gärningen med uppsåt för att kunna tillskrivas ett straffrättsligt ansvar.¹³⁵ Gärningsmannen måste därmed ha känt till alla de faktiska och rättsliga omständigheter som är av betydelse för bedömningen av gärningens brottslighet vid tidpunkten då han eller hon begick brottet.¹³⁶

¹³² Se prop. 2011/12:79 s. 43.

¹³³ Se Friberg, *Brottsbalk* (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22.

¹³⁴ Se prop. 2011/12:79 s. 43; NJA 2009 s. 751 (på s. 767); Friberg, *Brottsbalk* (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22; Bäcklund m.fl.: *Brottsbalken med kommentar* (9 november 2018, Zeteo), kommentaren till 10 kap. 5 a §, under rubriken ”För utövningen av anställningen eller uppdraget”.

¹³⁵ Se 1 kap. 2 § 1 st. BrB.

¹³⁶ Se SOU 1974:37 s. 145; Bäcklund m.fl.: *Brottsbalken med kommentar* (9 november 2018, Zeteo), kommentaren till 10 kap. 5 a §, under rubriken ”Subjektiv täckning”.

4.3 Förverkande av brottsutbyte

4.3.1 Inledning

Rättsordningens reaktion på ett brott behöver inte enbart bestå i ett utdömt straff. Av bestämmelsen i 1 kap. 8 § BrB framgår att en brottslig gärning även kan föranleda en *särskild rättsverkan*. Härmed avses exempelvis förverkande,¹³⁷ som innebär att egendom konfiskeras och indras till staten.¹³⁸

Då en patient upprättar ett testamente till en vårdares fördel, och vårdaren därefter mottar den avlidnes kvarlåtenskap och fälls för mutbrott, har egendomen regelmässigt förverkats av staten. Frågan om huruvida förverkandeinstituttet överhuvudtaget bör aktualiseras i en sådan situation har inte diskuterats av varken hovrätterna eller Högsta domstolen.¹³⁹ Ett flertal personer inom den arvsrättsliga doktrinen har dock på olika sätt ifrågasatt både lämpligheten och logiken i att egendomen tillfaller staten. Samtliga författare har nått slutsatsen att egendomen istället bör tillfalla antingen de legala arvingarna eller eventuella testamentstagare, men dess argument härför skiljer sig åt.¹⁴⁰

Detta avsnitt ger inledningsvis en kortfattad beskrivning av förverkandebestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB. Avsnittet redogör därefter för den kritik som har riktats mot användningen av förverkandeinstituttet i den nu aktuella situationen.

¹³⁷ Se prop. 2007/08:68 s. 36; DS 2006:17 s. 35; Almkvist (2014) s. 13.

¹³⁸ Se Ulväng (2016) s. 230.

¹³⁹ Jfr t.ex. NJA 1985 s. 477; RH 1988:13; RH 1988:100.

¹⁴⁰ Se Beckman m.fl. (2016) C VI:7; Walin & Lind (2016) s. 433; Eriksson (2008) s. 240; Brattström & Singer (2015) s. 53 f.; Agell (2003) s. 58.

4.3.2 36 kap. 1 § BrB

I 36 kap. 1 § BrB stadgas huvudregeln¹⁴¹ vid förverkande av brottsutbyte: ”Utbyte av ett brott enligt denna balk ska förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. [...] I stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat”. När ett brottsutbyte kan knytas till ett konkret brott föreligger sålunda en presumtion för att brottsutbytet ska förverkas.¹⁴² Undantag kan endast göras i situationer då ett förverkande kan uppfattas som uppenbart oskäligt, med hänsyn till bland annat den tilltalades ekonomiska förhållanden¹⁴³ och eventuella skadeståndsanspråk.¹⁴⁴ I ett brottmål ska dessutom domstolen självmant pröva frågan om förverkande.¹⁴⁵

Mutor anses som ett *utbyte av brott* och kan därmed förverkas.¹⁴⁶ Om mutbrottet består i att en förmån har utlovats, erbjudits eller begärts, och inte ännu har kommit mottagaren tillhanda, kan dock inte ett förverkande ske. Samma sak gäller även i situationen då mottagaren redan har hunnit återlämna förmånen till givaren.¹⁴⁷

Förverkande kan avse antingen ett konkret föremål eller värdet av viss egendom.¹⁴⁸ Den förstnämnda formen av förverkande, som traditionellt sett brukar benämnas *sakförverkande*, innebär att ett föremål förklaras förverkat. Gärningsmannen berövas då sin äganderätt till föremålet och denna rätt tillfaller istället normalt sett staten. Den andra typen av förverkande, *värdeförverkande*, innebär att värdet av viss egendom förklaras förverkat. Gärningsmannen förpliktas då betala ut det förverkade beloppet till staten. Sakförverkande anses vara det primära alternativet i förhållande till värdeförverkande. Om

¹⁴¹ Det finns ytterligare bestämmelser om förverkande av brottsutbyte. Bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB kan dock sägas vara den centrala. Jfr Almkvist (2014) s. 13.

¹⁴² Se Bäcklund m.fl.: Brottsbalken med kommentar (11 september 2018, Zeteo), kommentaren till 36 kap. 1 §, under rubriken ”Första meningen: förverkande av utbyte av brott enligt brottsbalken”.

¹⁴³ Se Träskman (2013) s. 193.

¹⁴⁴ Se 36 kap. 1 a § BrB.

¹⁴⁵ Se NJA 1990 s. 401 (på s. 404).

¹⁴⁶ Se Cars (2012) s. 151. Jfr även Bäcklund m.fl.: Brottsbalken med kommentar (11 september 2018, Zeteo), kommentaren till 36 kap. 1 §, under rubriken ”Första meningen: förverkande av utbyte av brott enligt brottsbalken”.

¹⁴⁷ Se Cars (2012) s. 151.

¹⁴⁸ Se Johannisson, Brottsbalk (1962:700) 36 kap. 1 §, Lexino 2017-08-18.

själva brottsutbytet är åtkomligt för förverkande, ska domstolen därmed förpliktiga gärningsmannen att utge det konkreta föremålet till staten.¹⁴⁹

4.3.3 Beckmans argument mot förverkande

Beckman m.fl. ifrågasätter om förverkandebestämmelsen överhuvudtaget kan aktualiseras då en patient har testamenterat egendom till en vårdare. För att staten ska kunna förverka testamentstagarens förvärv får inte brottsutbytet motsvaras av skada för enskild. Beckman m.fl. medger att förvärvet visserligen inte har orsakat testatorn någon skada, men argumenterar därefter för att brottsutbytet däremot kan anses ha resulterat i en skada för de legala arvingarna. Egendomen bör sålunda inte tillfalla staten, utan de legala arvingarna.¹⁵⁰

Argumentet, som presenteras av Beckman m.fl., grundar sig i den tidigare gällande förverkandebestämmelsen. Tidigare kunde inte förverkande ske i situationer då utbytet motsvarades av skada hos en enskild individ.¹⁵¹ Av den anledningen kunde exempelvis inte stöldgods förverkas.¹⁵² Rättsläget förändrades dock genom en lagändring år 1987, innebärande att det nu är möjligt att förverka utbyte av brott även i fall där utbytet motsvaras av skada för någon enskild.¹⁵³ De vidgade möjligheterna att förverka brottsutbyten kompletterades med en ny bestämmelse i 36 kap. 17 § BrB.¹⁵⁴ Om staten förverkar ett brottsutbyte som motsvaras av skada för någon enskild, har den skadelidande i enlighet med nyss nämnda bestämmelse rätt att vända sig till staten för att utfå ersättning för det som har förverkats hos den brottslige. I sådana situationer görs således ett avsteg från huvudregeln om att förverkad egendom ska tillfalla staten.¹⁵⁵ Anspråk på sådan ersättning framställs hos JK.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Se prop. 2004/05:135 s. 72; DS 2006:17 s. 35.

¹⁵⁰ Se Beckman m.fl. (2016) C VI:7.

¹⁵¹ Se prop. 1986/87:6 s. 2.

¹⁵² Se NJA 1974 s. 278 (på s. 285).

¹⁵³ Jfr prop. 1986/87:6 s. 2 och den nuvarande lydelsen av 36 kap. 1 § BrB.

¹⁵⁴ Se prop. 1986/87:6 s. 4.

¹⁵⁵ Se 36 kap. 17 § BrB.

¹⁵⁶ Se 2 § 2 st. Kungörelse (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall.

Inom doktrin finns även argumentation baserad på den uppdaterade förverkandelagstiftningen som kan tala för att de legala arvingarna har rätt att återfå den egendom som en patient har testamenterat till sin vårdare. När en arbetstagare har mottagit en otillbörlig förmån kan han eller hon åtalas för tagande av muta.¹⁵⁷ Thorsten Cars argumenterar härför att givaren av den otillbörliga förmånen *kan* bedömas vara målsägande i den straffrättsliga processen mot mottagaren. Så är exempelvis fallet om givaren befann sig i en beroende ställning i förhållande till mottagaren. Givaren, tillika målsäganden, är då berättigad att återfå mutan.¹⁵⁸ Äldre praxis från JK, innebärande att givaren av en muta aldrig kan anses som målsägande, talar dock emot en sådan tolkning.¹⁵⁹

4.3.4 Walin och Linds argument mot förverkande

Walin och Lind tillhör också den grupp av författare som har kritiserat det faktum att testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, regelmässigt förverkas av staten. Walin och Lind presenterar ytterligare ett argument för att sådan egendom inte bör förverkas av staten, utan istället tillfalla den avlidnes legala arvingar.¹⁶⁰

Författarna fokuserar på det faktum att testamentariska förordnanden, från en patient till dennes vårdare, har upprättats i strid med svensk mutbrottslagstiftning.¹⁶¹ Det finns en utbredd uppfattning inom den arvsrättsliga litteraturen om att lagstridiga testamenten ska betraktas som overksamma.¹⁶² Ogiltigheten är i sådana situationer självverkande, vilket innebär att testamentet inte ens behöver angripas genom klander för att anses som overksam.¹⁶³ Eftersom

¹⁵⁷ Se avsnitt 4.2 ("Tagande av muta").

¹⁵⁸ Se Cars (2012) s. 151 f.

¹⁵⁹ Se t.ex. JK, beslut 1991-12-02 i dnr 3315-91-40.

¹⁶⁰ Se Walin & Lind (2016) s. 433.

¹⁶¹ Se Walin & Lind (2016) s. 433.

¹⁶² Se Walin & Lind (2016) s. 433; Eriksson (2008) s. 140; Agell (2003) s. 54. Jfr även SOU 1929:29 s. 54; prop. 1930:10 s. 46.

¹⁶³ Se Agell (2003) s. 54; Brattström & Singer (2015) s. 105.

patientens förordnande strider mot gällande mutbrottslagstiftning och testamentet därmed bör betraktas som en nullitet, menar Walin och Lind att arvet istället måste fördelas i enlighet med den legala arvsordningen.¹⁶⁴

Walin och Linds tolkning får stöd av andra författare inom den arvsrättsliga litteraturen. Såväl Eriksson, som Brattström och Singer, tycks instämma i den nyss presenterade lösningen.¹⁶⁵ Trots detta stöd, verkar dock inte Walin och Linds argument ha getts någon reell genomslagskraft. Jag har inte lyckats finna något rättsfall från varken hovrätterna eller Högsta domstolen där en testamentarisk gåva, från en patient till dennes vårdare, har ogiltigförklarats med hänvisning till att testamentet strider mot gällande mutbrottslagstiftning.

4.3.5 Agells argument mot förverkande

Även Agell har kritiserat det faktum att testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, regelmässigt förverkas av staten. Han presenterar ytterligare ett argument för att den avlidnes egendom inte bör förverkas av staten, utan istället tillfalla dennes legala arvingar eller universella testamentstagare.¹⁶⁶

Då en vårdare, på grund av reglerna om mutbrott, inte får behålla den testamenterade egendomen brister en förutsättning för testamentets upprättande. Med hänvisning till allmänna principer för testamentstolkning, menar Agell att domstolen i sådana situationer bör försöka utröna testatorns hypotetiska vilja. Testatorns vilja bör rimligtvis äga företräde framför bestämmelserna om förverkande. En sådan tolkning skulle slutligen resultera i att förordnandet anses överksam och att egendomen därmed tillfaller de legala arvingarna eller universella testamentstagarna.¹⁶⁷

Eriksson har kortfattat ifrågasatt Agells föreslagna lösning. Han anför härom att en omtolkning av testamentet förutsätter att det redan har klarlagts att den

¹⁶⁴ Se Walin & Lind (2016) s. 433.

¹⁶⁵ Se Eriksson (2008) s. 240; Brattström & Singer (2015) s. 53 f.

¹⁶⁶ Se Agell (2003) s. 58.

¹⁶⁷ Se Agell (2003) s. 58.

mutdömde vårdaren inte får behålla egendomen. Det är dock först genom förverkandet som den mutdömde förlorar äganderätten till kvarlåtenskapen.¹⁶⁸

Liksom Walin och Linds ovan beskrivna lösning, verkar inte heller Agells argument ha getts något reellt erkännande. Jag har inte lyckats finna något rättsfall från varken hovrätterna eller Högsta domstolen där en testamentarisk gåva, från en patient till dennes vårdare, har ansetts överksam med hänvisning till bristande förutsättningar.

¹⁶⁸ Se Eriksson (2008) s. 240.

5 Svensk rättstillämpning

5.1 Inledande kommentarer

I detta kapitel följer en genomgång av svensk rättspraxis, från Högsta domstolen och hovrätterna,¹⁶⁹ på området för testamentariska gåvor från patienter till vårdare. Trots att sakomständigheterna många gånger är likartade och den rättsliga argumentationen är näst intill identisk, belyser kapitlet så gott som möjligt olika typer av situationer och rättsliga resonemang.

5.2 "Föreståndarinnan"

5.2.1 Inledning

A.G.A. vårdades på ett kommunalt omsorgsboende i fem år, fram till sin död år 1980. Föreståndarinnan för boendet var inte tidigare bekant med A.G.A. och hade aldrig någon annan kontakt med honom än den som föränleddes av hennes tjänst.¹⁷⁰

A.G.A. hade redan då han flyttade in på boendet upprättat ett testamente. Enligt det tidigare upprättade testamentet skulle hela hans kvarlåtenskap tillfalla två av hans goda vänner.¹⁷¹ Efter ett år på omsorgsboendet, och med hjälp från föreståndarinnan, valde dock A.G.A. att upprätta ett nytt testamente. Enligt det nya testamentet skulle hela hans kvarlåtenskap istället tillfalla föreståndarinnan.¹⁷²

När A.G.A. avled uppgick behållningen i hans dödsbo till 85 158 kronor och föreståndarinnan mottog hela kvarlåtenskapen i enlighet med testamentet.¹⁷³

¹⁶⁹ Liksom nämnt i inledningskapitlet, behandlar detta kapitel dock också en tingsrättsdom. Tingsrättsdomen ger en djupare förståelse för den efterföljande HD-domen.

¹⁷⁰ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 477).

¹⁷¹ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 2).

¹⁷² Se NJA 1985 s. 477 (på s. 477 f.).

¹⁷³ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 478).

Det ovan beskrivna händelseförloppet föranledde två separata processer: dels en successionsrättslig process,¹⁷⁴ dels en straffrättslig process.¹⁷⁵ De två processerna beskrivs i större detalj nedan.

5.2.2 Den successionsrättsliga processen

De två goda vännerna till A.G.A., som även var testamentstagare enligt det första testamentet, väckte en klandertalan mot föreståndarinnan drygt ett år efter att A.G.A. hade avlidit.¹⁷⁶ Vännerna påstod att föreståndarinnan hade missbrukat den beroende ställning som A.G.A. befunnit sig i och förmått honom att upprätta testamentet till hennes fördel. Vännerna yrkade därför att tingsrätten skulle förklara testamentet icke gällande.¹⁷⁷ Föreståndarinnan bestred yrkandet och förnekade att testamentet hade uppkommit genom ett missbruk av testatorns beroende ställning.¹⁷⁸

Tingsrätten uppmärksammade inledningsvis att personer, som är intagna på vårdhem, i regel måste anses vara mer eller mindre beroende av personalen på hemmet. Om en anställd på ett sådant vårdhem accepterar en testamentärisk gåva från en på hemmet boende person väcker det misstankar om att den anställde har utnyttjat situationen till sin fördel.¹⁷⁹

Tingsrätten gjorde därefter en bedömning av huruvida ett beroende förhållande förelåg mellan testatorn och föreståndarinnan vid tidpunkten för testamentets upprättande. Omständigheter såsom den intagnes läggning, vilja och psykiska kondition skulle tillmätas en stor betydelse vid bedömningen.¹⁸⁰

Föreståndarinnan anförde att hon inte hade behandlat A.G.A. på något annat sätt än de övriga pensionärerna. Hon beskrev A.G.A. som en bestämd och

¹⁷⁴ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80.

¹⁷⁵ Se NJA 1985 s. 477.

¹⁷⁶ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80.

¹⁷⁷ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 2).

¹⁷⁸ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 3).

¹⁷⁹ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 4 f.).

¹⁸⁰ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 5).

viljestark person, med en klar uppfattning i olika frågor. Både en distriktsläkare och kriminalkommissarie, som hade kommit i kontakt med A.G.A. i samband med att testamentet upprättades, gav stöd åt föreståndarinnans uppgifter. En av boendets hemvårdsassistenter var dock av en annan uppfattning. Hemvårdsassistenten vittnade om att föreståndarinnan var den enda personen som hade haft makt över testatorns ekonomiska angelägenheter. Föreståndarinnan hade därutöver favoriserat A.G.A. till den grad att övriga pensionärer på boendet blev irriterade. Hemvårdsassistenten medgav dock att testatorn ”i varje fall ibland” var medveten om vad han gjorde. Hon kunde däremot inte beskriva honom som någon särskilt viljestark person.¹⁸¹

Tingsrätten nådde sedermera slutsatsen att bevisningen i målet inte tydde på att testatorn hade stått i något större beroende förhållande till föreståndarinnan ”än vad som får betraktas som normalt”.¹⁸²

Frågan som då kvarstod att utreda bestod i huruvida föreståndarinnan hade förmått A.G.A. att upprätta testamentet till hennes förmån. Testatorns läggning, viljestyrka och psykiska kondition var av stor betydelse även vid den bedömningen. Såväl föreståndarinnan som kriminalkommissarien vittnade om att A.G.A. under flertals tillfällen hade uttryckt en vilja att upprätta ett nytt testamente då han var missnöjd med hur hans goda vänner hade skött hans ekonomi.¹⁸³ Mot bakgrund av vad som hade framkommit om testatorns personliga egenskaper och hans anledning till att ändra testamentet, fann tingsrätten ingen omständighet som tydde på att föreståndarinnan hade förmått testatorn att upprätta testamentet.¹⁸⁴

Att testamentsförordnandet kan ha varit oförenligt med föreståndarinnans ställning på äldreboendet saknade enligt tingsrätten betydelse för den successionsrättsliga bedömningen. Käromålet ogillades.¹⁸⁵

¹⁸¹ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 5 f.).

¹⁸² Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 7).

¹⁸³ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 7).

¹⁸⁴ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 8).

¹⁸⁵ Se Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80 (på s. 8).

5.2.3 Den straffrättsliga processen

Efter att den mot testamentet förda klandertalan hade ogillats åtalades föreståndarinnan för mutbrott.¹⁸⁶ Åklagaren hävdade att det testamentariska förordnandet kunde betraktas som en belöning för föreståndarinnans tjänsteutövning. Belöningen skulle anses som otillbörlig på grund av dess betydande värde, samt eftersom det inte hade förelegat någon annan kontakt mellan föreståndarinnan och testatorn utöver den som föranleddes av hennes tjänst. Åklagaren yrkade vidare att den ärvda egendomen skulle förverkas.¹⁸⁷

Föreståndarinnan bestred ansvar och menade att den testamentariska gåvan inte kunde betraktas som en belöning för utförd tjänst.¹⁸⁸ Föreståndarinnan anförde även att en fällande dom skulle innebära att intagna på vårdinrättningar betages rätten att fritt förfoga över sin kvarlåtenskap. En sådan inskränkning vore svårförenlig med förhållandena i en rättsstat.¹⁸⁹

Målet nådde Högsta domstolen, som inledningsvis konstaterade att bestämmelsen om mutbrott inte enbart avser förhindra att arbetstagare vidtar pliktstridiga handlingar; bestämmelsen avser likväl förhindra blotta uppkomsten av misstankar om att arbetstagare låtit sig påverkas av förmåner av olika slag. Sådana typer av misstankar kan enligt HD rubba förtroendet för hela den verksamhet där mottagaren av förmånen är anställd. Varje transaktion som objektivt sett är ägnad att påverka den anställdes tjänsteutövning är därmed att betrakta som otillbörlig och kan sålunda föranleda straffansvar. Även förmåner som utgår först efter anställningens slut kan omfattas av mutbrottsbestämmelsen, till och med då någon sådan belöning dessförinnan aldrig varit på tal. HD sammanfattade slutligen rättsläget genom att konstatera att lagstiftaren avsåg ge ett långtgående skydd för ”tjänstens integritet”.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Se NJA 1985 s. 477.

¹⁸⁷ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 477 f.).

¹⁸⁸ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 478).

¹⁸⁹ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 485 f.).

¹⁹⁰ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 487).

Tjänstens integritet måste, enligt HD, tillmätas särskild betydelse i förhållande till anställda inom någon form av vårdverksamhet. Inom sjukvården och äldreomsorgen kan det visserligen förekomma att enskilda, och särskilt sådana som har mist sin regelbundna kontakt med släkt och vänner, utvecklar ett vänskapsförhållande till personalen. HD medgav att det i sådana situationer kan te sig naturligt och rimligt att genom gåvor uttrycka sin uppskattning gentemot personalen, men att ge något större utrymme härför skulle vara oförenligt med lagstiftningens syfte. Det får inte förekomma någon misstanke om att äldre eller sjuka personer kan påverka vårdpersonalens tjänsteutövning till sin förmån genom belöningar.¹⁹¹

HD diskuterade därefter huruvida ett testamentariskt förordnande kunde betraktas som en sådan otillbörlig förmån som avses i bestämmelsen om mutbrott. Eftersom ett testamente till en arbetstagares förmån, i minst lika hög grad som en gåva, kan påverka fullgörandet av dennes tjänsteutövning ska även en sådan typ av belöning kunna betraktas som en otillbörlig förmån. Om en arbetstagare inom vården får vetskap om att någon äldre eller sjuk patient avser testamentera egendom till honom eller henne åligger det sålunda arbetstagaren att både vägra medverka vid tillkomsten av testamentet samt klargöra för testatorn att arbetstagaren inte kan ta emot något förordnande. Arbetstagaren måste därmed avhålla sig från varje handlande som av testator kan uppfattas som ett samtycke till det testamentariska förordnandet. Om arbetstagaren ändå medverkar till testamentet ska handlandet bedömas som att han eller hon låtit utlova en gåva åt sig. Redan genom denna medverkan, och trots att någon förmögenhetsöverföring inte ännu har ägt rum, kan därmed ett fullbordat mutbrott föreligga.¹⁹²

Domstolen uppmärksammade därefter att bestämmelsen om mutbrott kan komma i konflikt med den allmänna principen om att testators sista vilja ska respekteras. En vägran av arbetstagaren att ta emot den testamenterade egen-

¹⁹¹ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 487).

¹⁹² Se NJA 1985 s. 477 (på s. 488).

domen medför i allmänhet ett resultat som testatorn inte hade önskat; vanligtvis att egendomen tillfaller de legala arvingarna, som testatorn genom testamentet avsåg att hålla utanför kvarlåtenskapen. Med tanke på att testamentariska gåvor kan ge upphov till misstankar angående arbetstagares integritet kan dock inte arbetstagare tillåtas motta egendom av mer än obetydligt värde.¹⁹³

Föreståndarinnan hade trots sin kännedom om testatorns avsikter underlättat för honom att upprätta testamentet. Hennes agerande hade även gått utöver den hjälp som hon i sin yrkesroll var skyldig att lämna de i servicehuset boende. Redan på detta inledande stadie hade hon härigenom låtit utlova åt sig den testamentariska förmånen. När hon därefter valde att acceptera arvet mottog hon förmånen som belöning för sin tjänsteutövning. Förmånen måste därtill betraktas som otillbörlig. Mot denna bakgrund, dömde HD föreståndarinnan för mutbrott samt förklarade den testamenterade egendomen förverkad.¹⁹⁴

5.3 "Vårdbiträdet"

I NJA 1987 s. 604 hade ett vårdbiträde utfört hemtjänst åt en äldre man under fyra års tid. Genom testamente förordnande den äldre mannen att hans gård samt all övrig egendom skulle tillfalla vårdbiträdet vid hans död. Först när mannen avled, drygt ett år efter att testamentet hade upprättats, blev vårdbiträdet varse om testamentets innehåll. Vårdbiträdet valde att acceptera arvet, som då uppgick till nästan 600 000 kr.¹⁹⁵

Ingen av mannens legala arvingar valde att klandra testamentet. Åklagare valde däremot att initiera en straffrättslig process, genom att åtala vårdbiträdet för mutbrott och yrka att den ärvda egendomen skulle förverkas. Åklagaren argumenterade för att vårdbiträdet inte hade haft någon annan kontakt med

¹⁹³ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 488).

¹⁹⁴ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 488 f.).

¹⁹⁵ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 604).

mannen än den som föranleddes av hennes tjänst. Det testamentariska förordnandet skulle därmed anses som en belöning för vårdbiträdets tjänsteutövning. Belöningen var enligt åklagaren otillbörlig på grund av dess betydande värde och de särskilda krav som måste ställas på ett vårdbiträdes integritet.¹⁹⁶

Vårdbiträdet hävdade emellertid att den testamenterade egendomen inte utgjorde belöning för hennes tjänsteutövning. Mannen hade önskat att hans gård skulle tillfalla en pålitlig person. Bevekelsegrunden för förordnandet var hans uppskattning av henne som person, inte som utövare av tjänsten.¹⁹⁷

Målet nådde slutligen HD, som inledningsvis diskuterade det faktum att vårdbiträdet inte hade känt till testamentsförordnandet vid tidpunkten för hennes tjänstgöring. Mot bakgrund av såväl lagtext som uttalanden i förarbeten, menade dock HD att även en efterföljande belöning kan föranleda ansvar för mutbrott.¹⁹⁸

HD diskuterade därefter hur starkt sambandet mellan belöningen och mottagarens tjänsteutövning måste vara för att mutbrott ska anses föreligga. Om det finns ett yttre samband mellan mutan och tjänsteutövningen, kan det i regel anses tillräckligt för att föranleda ett straffrättsligt ansvar. Om det däremot finns ett annat samband mellan parterna vid sidan om tjänstesambandet, exempelvis ett vänskapsförhållande, och förmånen uteslutande eller i allt väsentligt har sin grund i ett sådant samband, kan inte mutbrott anses föreligga. HD menade att vårdbiträdet med största sannolikhet inte skulle ha fått den testamenterade egendomen om hon inte hade kommit i kontakt med mannen genom sitt arbete. Det förekom inte heller någon annan kontakt mellan vårdbiträdet och mannen vid sidan om hennes tjänst. Sett enbart utifrån den synvinkeln, kunde testamentet anses som en belöning för vårdbiträdets tjänsteutövning.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 604 f.).

¹⁹⁷ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 613 f.).

¹⁹⁸ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 613).

¹⁹⁹ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 614).

Liksom i NJA 1985 s. 477 ("Föreståndarinnan") uppmärksammade HD att bestämmelsen om mutbrott kan komma i konflikt med respekten för testators sista vilja. Bevisningen i målet tydde på att mannen hade varit mycket orolig för vad som skulle hända med gården och att han ville att den skulle tillfalla vårdbiträdet eftersom hon var en rejäl och pålitlig person. Testatorns oro för gården hade minskat efter att testamentet hade upprättats. Mot denna bakgrund, kunde det inte anses visat att vårdbiträdet tog emot arvet som belöning för utförd tjänst. HD friade därför vårdbiträdet från alla misstankar om mutbrott.²⁰⁰

5.4 "Personalen på servicehuset"

En äldre man tillbringade sina sista nio år på ett servicehus. Under tiden som mannen bodde på servicehuset upprättade han ett testamente med innebörden att hans två släktingar skulle erhålla varsin testamentslott. Resterande del av kvarlåtenskapen skulle tillfalla personalen på servicehuset. Efter att mannen hade avlidit fördelades hans kvarlåtenskap i enlighet med de önskningshan hade gett uttryck för i testamentet. De två släktingarna erhöll därmed sina testamentslotter och resterande del av kvarlåtenskapen fördelades mellan sexton stycken på servicehuset anställda personer.²⁰¹

Åklagare yrkade att de sexton arbetstagarna skulle dömas för mutbrott. Ingen i personalen hade haft någon personlig relation med mannen och det var därmed endast deras anställning som utgjorde grund för arvet. Åklagaren argumenterade för att arvet skulle betraktas som en otillbörlig belöning för deras tjänsteutövning och att den ärvda egendomen skulle förklaras förverkad. Varken åklagaren eller de legala arvingarna påstod dock att personalen hade påverkat den äldre mannen att upprätta testamentet.²⁰²

²⁰⁰ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 614 f.).

²⁰¹ Se RH 1988:13 (på s. 41).

²⁰² Se RH 1988:13 (på s. 41 f.).

De tilltalade bestred såväl ansvar för mutbrott som bifall till yrkandet om förverkande. Mottagandet av den testamentariska egendomen var inte otillbörligt och kunde inte heller anses som en belöning för deras tjänsteutövning.²⁰³

Göta hovrätt fällde samtliga tilltalade för mutbrott och förklarade den testamenterade egendomen förverkad. Personalen hade fått den testamenterade egendomen med anledning av deras tjänsteutövning. Belöningen kunde betraktas som otillbörlig med hänsyn till dess värde. Enligt hovrätten förelåg det en betydande risk för att testamentariska gåvor, från en patient till dennes vårdare, ger upphov till misstankar angående arbetstagarens integritet. Så är fallet alldeles oberoende av om arbetstagaren kände till eller var ovetande om det testamentariska förordnandet under tiden som denne vårdade testatorn. Mot denna bakgrund, kunde det inte accepteras att arbetstagare mottar annat än egendom av obetydligt värde.²⁰⁴

5.5 "Föreståndaren"

En man vårdades på ett ålderdomshem under fyra års tid. Föreståndaren för ålderdomshemmet var inte tidigare bekant med mannen, men förordnades efter viss tid som dennes goda man. Mannen överflyttades därefter till ett sjukhem. Under sin vistelse på sjukhemmet upprättade mannen ett testamente, enligt vilket hela hans kvarlåtenskap skulle tillfalla föreståndaren för ålderdomshemmet. Efter att mannen hade avlidit erhöll föreståndaren dennes kvarlåtenskap i enlighet med testamentet. Arvet uppgick till flera hundra tusen kronor.²⁰⁵

Åklagare menade att föreståndaren hade mottagit en med hänsyn till värdet otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning på hemmet och väckte talan om

²⁰³ Se RH 1988:13 (på s. 41).

²⁰⁴ Se RH 1988:13 (på s. 44).

²⁰⁵ Se RH 1988:100 (på s. 302).

mutbrott. Åklagaren yrkade även att den ärvda egendomen skulle förverkas.²⁰⁶

Föreståndaren förnekade gärningen och bestred förverkandeyrkandet. Han argumenterade för att den testamentariska gåvan inte kunde betraktas som en belöning kopplad till hans tjänsteutövning. Den testamentariska gåvan var snarare kopplad till det vänskapsförhållande som hade utvecklats mellan föreståndaren och den äldre mannen. Föreståndaren hade också hjälpt mannen med skötseln av hans gård. Av den anledningen litade den äldre mannen på föreståndaren och ville hellre att gården skulle tillfalla honom än staten.²⁰⁷

Hovrätten noterade inledningsvis att det krävs alldeles speciella förhållanden för att en testamentarisk gåva från en patient till dennes vårdgivare inte ska anses utgöra belöning för tjänsteutövning. Föreståndaren hade inte kommit i kontakt med mannen, och hade inte heller fått den testamentariska gåvan, om han inte hade tjänstgjort på ålderdomshemmet. Hovrätten ifrågasatte inte påståendet om att ett vänskapsförhållande hade vuxit fram mellan föreståndaren och mannen, men vid den stränga bedömning som får anses påkallad i situationer likt dessa kunde inte vänskapsförhållandet ha varit så djupgående att gåvan förlorade sin koppling till föreståndarens tjänsteutövning. Att mannen var negativt inställd till att hans gård skulle tillfalla staten förändrade inte hovrättens bedömning, särskilt med hänsyn till belöningens stora värde. Föreståndaren dömdes för mutbrott och den ärvda egendomen förverkades.²⁰⁸

5.6 ”Grannparet”

I.J. hade bott ensam under i princip hela sitt liv. Strax efter att I.J. hade fyllt 70 år flyttade två för honom okända personer in i granngården: A.J. och A.A. De började utveckla en stark vänskap och grannarna beskrev med tiden I.J. som ”en familjemedlem”. Han kom och gick som hade ville i grannparets

²⁰⁶ Se RH 1988:100 (på s. 302 f.).

²⁰⁷ Se RH 1988:100 (på s. 305).

²⁰⁸ Se RH 1988:100 (på s. 305 f.).

bostad och åt minst ett mål mat om dagen hos dem. Grannparet levererade även mat och alkohol hem till I.J.²⁰⁹

Vid 74 års ålder, skadade I.J. sin axel och lades därför in på sjukhus. Han fick därefter spendera ytterligare två månader på ett korttidsboende. I.J. började bli lätt förvirrad under sin vistelse på korttidsboendet och av den anledningen fick grannparet hjälpa honom med räkningar och liknande ärenden. Efter sin hemkomst begärde I.J. själv att A.J. skulle förordnas som god man för honom. Senare under samma år anställdes hon även inom hemtjänsten för att dagligen hjälpa I.J. med bland annat mat, städning och tvätt.²¹⁰

Släktingarna till I.J. beskrev hur han blev alltmer isolerad under sina sista år i livet. De påstod även att A.J. förbjöd honom att kontakta sina vänner och att han till slut hade endast grannparet att ty sig till.²¹¹

Strax efter att I.J. hade fyllt 76 år, begärde han att få sin sista vilja nedtecknad. Grannparet upprättade då ett testamente åt honom. Av handlingen framgick att all hans kvarlåtenskap, och däribland två jordbruksfastigheter, skulle tillfalla grannparet. Hemma i grannparets bostad, med en rättspsykiatrisk avdelningschef och en biståndshandläggare närvarande som vittnen, läste A.J. upp testamentet varefter I.J. undertecknade handlingen.²¹²

Två månader efter testamentets upprättande blev I.J. så dålig att han lades in på ett äldreboende. Av boendets journalanteckningar framgick att I.J. hade tappat minnet, hallucinerade, var orolig och uppträdde förvirrat.²¹³

När I.J. avled senare under samma år kom testamentet som en fullständig överraskning för de legala arvingarna. Släktgårdarna hade ägts av familjen i flera generationer, de hade alltid haft en god relation till I.J. och hade aldrig

²⁰⁹ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 249 ff.).

²¹⁰ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 250 f.).

²¹¹ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 250).

²¹² Se NJA 2009 s. 249 (på s. 251).

²¹³ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 250).

hört honom tala om att gårdarna skulle lämna släktens ägo. De valde att väcka en klandertalan och påstod bland annat att grannparet hade förmått I.J. att upprätta testamentet genom sådant missbruk som avses i 13 kap. 3 § ÄB. Grannparet bestred dock käromålet.²¹⁴

Efter att såväl tingsrätt som hovrätt hade lämnat käromålet utan bifall nådde målet högsta instans. HD meddelade dock enbart prövningstillstånd i den del av målet som rörde bevisskyldigheten för att I.J. förmåtts upprätta testamentet genom sådant missbruk som avses i 13 kap. 3 § ÄB.²¹⁵

HD noterade inledningsvis att det numera råder en etablerad praxis om att den som påstår att ett testamente är ogiltigt på materiell grund måste styrka detta. Det finns även en samstämmighet härom inom den arvsrättsliga litteraturen. De legala arvingarna hade dock argumenterat för att en särskild bevisregel borde gälla i situationer likt den då aktuella; att bevisbördan för testamentets giltighet borde åvila testamentstagaren, när denne har varit vårdare av testatorn och därtill medverkat vid testamentets upprättande. Domstolen diskuterade utförligt lämpligheten i en sådan processrättslig lösning och menade att ett undantag från det numera etablerade rättsläget fordrade starka skäl. Nackdelen med den av arvingarna föreslagna bevisregeln bestod i att testatorns sista vilja allt lättare skulle kunna åsidosättas. Å andra sidan noterade HD även flera fördelar förknippade med en omkastad bevisbörda i situationer likt den då aktuella. Personer med förtroendeställning eller med uppdrag att tillgodose en utsatt individs grundläggande behov bör inte misstänkas utföra sina uppdrag av andra skäl än att tillgodose sin huvudmans bästa. En omkastad bevisbörda skulle betona betydelsen av att sådana misstankar inte uppkommer. En omkastad bevisbörda skulle även minska den risk som uppdragets karaktär kan medföra för att testatorn otillbörligen påverkas upprätta ett testamente till vårdarens fördel.²¹⁶

²¹⁴ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 250 f.).

²¹⁵ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 262).

²¹⁶ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 264 f.).

HD konstaterade slutligen att om den av arvingarna föreslagna bevisregeln skulle tillämpas vore det svårt att avgränsa bevisregelns tillämpningsområde. En enhetlig syn på bevisbördans placering är också att föredra framför tillämpningen av flera olika bevisregler beroende på den i målet aktuella situationen. Det fanns därmed inte, enligt HD:s mening, tillräckliga skäl för att i dessa fall kasta om bevisbördan. Det var således de legala arvingarna som fick bära bevisbördan för att I.J. hade blivit otillbörligt påverkad av grannparet. Hovrätten hade därmed med rätta placerat bevisbördan på de legala arvingarna.²¹⁷

Trots att prövningstillståndet endast avsåg bevisbördans placering, valde HD att också kortfattat kommentera hur domstolar bör värdera bevisningen i mål som rör testamentariska förordnanden från en patient till dess vårdare. Arvingar, som gör gällande att ett testamente är ogiltigt, bör i allmänhet komma i åtnjutande av en viss bevislättning. Då en testator har upprättat ett testamente till sin vårdares fördel föreligger därtill en särskild risk för att vårdaren utnyttjade testatorns beroende ställning. Det torde i regel innebära att testamentstagaren då tvingas presentera betydande motbevisning för att visa att testamentet inte ska anses som ogiltigt.²¹⁸

²¹⁷ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 265 f.).

²¹⁸ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 265).

6 Fransk rätt

6.1 Inledande kommentarer

Lagar intar en suverän roll i den franska rättsordningen.²¹⁹ Bland Frankrikes alla författningar, är det dock framförallt en specifik lag som innehar en särställning: 1804 års civilkod.²²⁰

Civilkodens alla tusentals bestämmelser är pedagogiskt nog indelade i tre huvudavdelningar. Successionsrätten regleras i den tredje och mest omfattande huvudavdelningen²²¹ och dess bestämmelser kan ursprungligen sägas härröra från främst den germanska rättstraditionen.²²² Den franska successionsrätten undergick dock en stor förändring år 2007.²²³ Artiklarna förenklades och uppdaterades med utgångspunkt i den moderna synen på familjebildning.²²⁴ Genom ändringen gavs testatorer bland annat utökade möjligheter att avvika från den legala arvsordningen.²²⁵ De grundläggande principerna, som kan sägas känneteckna den franska successionsrätten, förblev dock intakta trots reformen.²²⁶

Efter denna mycket kortfattade introduktion till den franska successionsrätten, beskriver förevarande kapitel hur Frankrike har valt att reglera situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare.

²¹⁹ Se Steiner (2018) s. 4.

²²⁰ Se Bogdan (2013) s. 138.

²²¹ För en engelskspråkig översättning av den franska civilkoden, se t.ex. Rouhette & Rouhette-Berton 'Civil Code', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf> (besökt 2019-02-23); Gruning m.fl., 'Civil Code, as of 1st July 2013', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/Media/Traductions/English-en/code_civil_20130701_EN> (besökt 2019-02-23).

²²² Se Bogdan (2013) s. 141.

²²³ Se Goré (2008) s. 290; Godard (2007) s. 50.

²²⁴ Se Godard (2007) s. 50. Jfr även Stalford (2008) s. 262.

²²⁵ Jfr Goré (2008) s. 294; Godard (2007) s. 53.

²²⁶ Se Godard (2007) s. 50.

6.2 Testamentariska gåvor från patient till vårdare

Fransk rätt uppställer generellt sett mycket höga krav för att ett testamentariskt ska kunna ogiltigförklaras med hänvisning till att testatorn blev otillbörligt påverkad.²²⁷ Som ett komplement till de högt uppställda kraven, erbjuder den franska civilkoden samtidigt en serie av bestämmelser som uttryckligen förbjuder en viss typ av testator att testamentera egendom till en viss typ av testamentstagare. Förbudsbestämmelserna omfattar alla situationer då testatorn löper en särskilt hög risk att bli otillbörligt påverkad.²²⁸

Artikel 909 i den franska civilkoden är av stort intresse för denna studie. I artikeln fastslås att "[m]edicinska eller kirurgiska läkare, hälso- och sjukvårdspersonal och apotekare som behandlade en person under den sjukdom som ledde till döden, får inte dra nytta av [...] testamentariska gåvor som gjordes till deras fördel under denna sjukdom".²²⁹ Syftet bakom artikeln är tvådelat. Bestämmelsen avser först och främst att skydda patienter från den maktoabalans som råder inom vården och den otillbörliga påverkan som därigenom kan uppstå. En läkare som vårdar en sjuk person kan mycket enkelt påverka dennes sinne, eftersom den sjuka personen förväntar sig ett tillfriskande och är villig att göra stora uppoffringar för att få ta del av en bra vård.²³⁰ Artikeln syftar även till att skydda läkarkårens rykte, genom att motverka alla misstankar om att läkare tar emot arv från sina patienter.²³¹

²²⁷ Jfr Scalise (2008) s. 63 f.

²²⁸ Se Scalise (2008) s. 63 f.; Bell (2007) s. 570.

²²⁹ Författarens egna översättning. Jfr t.ex. Rouhette & Rouhette-Berton 'Civil Code', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf> (besökt 2019-02-23); Gruning m.fl., 'Civil Code, as of 1st July 2013', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/Media/Traductions/English-en/code_civil_20130701_EN> (besökt 2019-02-23).

²³⁰ Se Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, No. 2962 (1939), s. 450; Bell (2007) s. 571, som i sin tur hänvisar till Pothier, R.J., *Traité des donations entre-vifs*, i: Siffrein, M., Oeuvres de Pothier, Siffrein, vol. 13, Paris: 1823, s. 242.

²³¹ Se Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, No. 2962 (1939), s. 450.

För att ett testamente ska kunna ogiltigförklaras med stöd av art. 909 måste tre rekvisit vara uppfyllda. Mottagaren av den testamentariska gåvan måste, för det första, omfattas av de uppräknade yrkeskategorierna. Med läkare och hälso- och sjukvårdspersonal avses personer som vårdar sjuka människor, även sådan personal som inte innehar exempelvis en läkarlegitimation. Testamentariska gåvor till exempelvis sjuksköterskor eller massöser omfattas dock inte av artikelns tillämpningsområde, eftersom de inte anses *vårda* sjuka personer.²³² De franska domstolarna har stått emot upprepade försök att analogiskt tillämpa artikeln på andra typer av yrkeskategorier, med hänvisning till att artikeln är av exceptionell karaktär och således behöver tillämpas restriktivt.²³³

Det andra rekvisitet berör tidpunkten för testamentets upprättande. Testatorn måste nämligen ha upprättat testamentet under samma tidsperiod som han eller hon behandlades av den aktuella sjukvårdaren för att testamentet ska kunna ogiltigförklaras med stöd av art. 909.²³⁴

Det tredje rekvisitet, som måste vara uppfyllt för att art. 909 ska kunna tillämpas, kräver att testatorn avled till följd sin sjukdom. Om en sjuk person upprättar ett testamente till sin läkares fördel och därefter tillfrisknar anses testamentet som giltigt, med tanke på att testatorn då bereddes tillfälle och möjlighet att återkalla testamentet.²³⁵

Om samtliga tre rekvisit är uppfyllda anses testamentet som ogiltigt. Presumtionen om otillbörlig påverkan är då i princip omöjlig att bryta.²³⁶ Undantag

²³² Se Scalise (2008) s. 64 f., som i sin tur hänvisar till Malaurie, Philippe, *Droit civil: les successions les libéralités*, andra upplagan, 2006, s. 166 f.

²³³ Se Bell (2007) s. 570.

²³⁴ Se Scalise (2008) s. 65, som i sin tur hänvisar till Malaurie, Philippe, *Droit civil: les successions les libéralités*, andra upplagan, 2006, s. 167.

²³⁵ Se Scalise (2008) s. 65, som i sin tur hänvisar till Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, No. 2962 (1939), s. 451.

²³⁶ Se Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Malaurie, Philippe, *Droit civil: les successions les libéralités*, andra upplagan, 2006, s. 166; Bell (2007) s. 571.

tillåts endast i exceptionella situationer, exempelvis då mottagaren av den testamentariska gåvan är släkt med testatorn²³⁷ eller då den testamentariska gåvan enbart avser ge ersättning för utgifter som har uppkommit.²³⁸

²³⁷ Se Bell (2007) s. 571 f.; Lipworth, Le Bouffo & Le Bouffo (2015) s. 285.

²³⁸ Se Bell (2007) s. 571 f.

7 Sammanfattning och analys

7.1 Inledande kommentarer

I kapitlet besvaras inledningsvis samtliga av uppsatsens sekundära frågeställningar. Det andra avsnittet beskriver hur testamentariska gåvor, från patienter till vårdare, kan angripas med stöd av svensk successionsrätt. Det nästföljande avsnittet redogör för hur sådana gåvor även kan angripas med stöd av svensk straffrätt. Avsnitt fyra beskriver hur Frankrike har valt att rättsligt reglera testamentariska gåvor från patienter till vårdare.

Kapitlet besvarar slutligen uppsatsens primära frågeställning: *Kan svensk rätt, på området för testamentariska gåvor från en patient till dennes vårdare, beskrivas som rättssäker?* Den svenska regleringen analyseras då med utgångspunkt i definitionen av formell respektive materiell rättssäkerhet, och jämförs återigen med den motsvarande franska regleringen.

7.2 Det successionrättsliga angreppssättet

När en patient testamenterar egendom till en vårdare kan dennes legala eller universella testamentstagare försöka klandra testamentet med utgångspunkt i 13 kap. 3 § ÄB; om domstolen finner att patienten blev otillbörligt påverkad att upprätta testamentet ska rättshandlingen anses som ogiltig. För att arvingarna ska vinna framgång med sin talan måste de dock lyckas påvisa att testatorn inte upprättade testamentet av egen fri vilja.²³⁹

Det finns flera faktorer som, enligt svensk rättspraxis och doktrin, generellt sett kan tala för att en testator blev otillbörligt påverkad; först och främst det faktum att testatorn befann sig i en beroende ställning i förhållande till perso-

²³⁹ Jfr Eriksson (2008) s. 238 f.

nen som misstänks ha påverkat testatorn. Härom avses exempelvis beroendeförhållandet mellan en patient och dennes vårdare.²⁴⁰ Risken för otillbörlig påverkan är därtill ännu större om testatorn var allvarligt sjuk²⁴¹ eller vid hög ålder när denne upprättade testamentet.²⁴² Även social isolering,²⁴³ bristande förmåga av självständigt handlande²⁴⁴ och stora avsteg från den legala arvsordningen kan tala för en otillbörlig påverkan.²⁴⁵

Flera av de nyss beskrivna faktorerna, som generellt sett talar för en otillbörlig påverkan, föreligger ofta i situationer då en patient har testamenterat egendom till sin vårdare. Patienten är oftast vid hög ålder och socialt isolerad. Patienten tycks även ha svårt att agera självständigt och är därför beroende av de tjänster som vårdaren erbjuder. I vissa fall har patienten också gjort tillsynes orationella avsteg från den legala arvsordningen.²⁴⁶ Trots att flertalet faktorer således talar för en otillbörlig påverkan, är det otroligt svårt för de legala arvingarna att uppfylla sin många gånger överväldigande bevisbörda.²⁴⁷ HD har uppmärksammat det faktum att patienter löper en stor risk att bli otillbörligt påverkade av sina vårdare, men är ändå negativt inställda till en omkastad bevisbörda i sådana situationer.²⁴⁸

Walin och Lind erbjuder dock rättstillämpningen en betydligt enklare lösning på den nyss nämnda problematiken, som inte fordrar ett svar på de mycket komplicerade frågorna om patienters utsatta position och bevisbördans placering. Det råder en utbredd och oomstridd uppfattning inom den arvsrättsliga litteraturen om att lagstridiga testamenten ska betraktas som overksamma.²⁴⁹

²⁴⁰ Jfr NJA 2009 s. 249 (på s. 265).

²⁴¹ Jfr NJA 1944 s. 548.

²⁴² Jfr NJA 1948 s. 277.

²⁴³ Att testatorn var ”skygg för främmande människor”, var av betydelse i t.ex. NJA 1948 s. 277. Jfr även Källström (2015) s. 100.

²⁴⁴ Se Walin & Lind (2016) s. 407.

²⁴⁵ Jfr Källström (2015) s. 103.

²⁴⁶ Se särskilt NJA 2009 s. 249 (”Grannparet”).

²⁴⁷ Jfr NJA 2009 s. 249; Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80.

²⁴⁸ Se NJA 2009 s. 249 (på s. 265 f.).

²⁴⁹ Se Walin & Lind (2016) s. 433; Eriksson (2008) s. 140; Agell (2003) s. 13. Jfr även prop. 1930:10 s. 46; SOU 1929:22 s. 54.

Ogiltigheten är i sådana situationer självverkande, vilket innebär att testamentet inte ens behöver angripas genom klander för att anses som överksamt.²⁵⁰ Eftersom testamentariska gåvor från en patient till dennes vårdare strider mot svensk mutbrottslagstiftning, ska testamentet enligt Walin och Lind anses som ogiltigt. Arvet måste därför fördelas i enlighet med den legala arvsordningen.²⁵¹ Den föreslagna lösningen är enkel och konkret. Lösningen ger inte upphov till hypotetiska resonemang om testatorns förmodade sinnestillstånd vid tidpunkten för testamentets upprättande och överensstämmer väl med den svenska testamentsrättens grundläggande principer.

Agell presenterar ytterligare en lösning på den nu aktuella problematiken. En testamentarisk gåva, från en patient till dennes vårdare, förverkas normalt sett av staten. Eftersom vårdaren frångår sin äganderätt till kvarlåtenskapen brister en viktig förutsättning för det av patienten upprättade testamentet. Domstolarna bör då försöka uttolka testatorns hypotetiska vilja. En sådan tolkning skulle slutligen utmynna i att förordnandet anses överksamt och att egendomen därför tillfaller den avlidnes legala arvingar.²⁵²

Agells föreslagna lösning vinner dock inte särskilt stort gehör inom den arvsrättsliga doktrinen. Samtidigt som det av Walin och Lind föreslagna alternativet får stöd av flertalet författare²⁵³ har Agells lösning endast bemötts med kritik.²⁵⁴ Även jag uppfattar Walin och Linds lösning som den mest övertygande. Eftersom lagstridiga testamenten ska betraktas som nulliteter, vilket också Agell har anfört i andra sammanhang,²⁵⁵ måste även testamentariska gåvor i strid med gällande mutbrottslagstiftning anses som ogiltiga. Agell uppmuntrar domstolarna att söka urskilja testatorns hypotetiska vilja i situationer likt dessa. Rättsprinciperna för tolkning av testamente kan dock aldrig aktualiseras i förhållande till redan ogiltiga testamenten; domstolen varken kan eller bör tillmäta ett så pass bristfälligt testamente någon rättslig verkan.

²⁵⁰ Se Agell (2003) s. 54; Brattström & Singer (2015) s. 105.

²⁵¹ Se Walin & Lind (2016) s. 433.

²⁵² Se Agell (2003) s. 58.

²⁵³ Se Eriksson (2008) s. 240; Brattström & Singer (2015) s. 53 f.

²⁵⁴ Se Eriksson (2008) s. 240.

²⁵⁵ Jfr Agell (2003) s. 13

7.3 Det straffrättsliga angreppssättet

7.3.1 Mutbrott

Straffbestämmelsen om tagande av muta, i 10 kap. 5 a § BrB, kan i denna situation beskrivas som en extra säkerhetsventil. Då en patient har upprättat ett testamentariskt förordnande till sin vårdares fördel, och förordnandet inte kan angripas med stöd av ärvdabalkens bestämmelse om otillbörlig påverkan, kan mutbrottsbestämmelsen spela en avgörande roll. Rättsfallet ”Föreståndarinnan” är ett utmärkt exempel härom. När de legala arvingarna inte lyckades klandra testamentet med stöd i ärvdabalkens ogiltighetsbestämmelser väckte åklagare istället åtal för mutbrott. Föreståndarinnan fälldes och den ärvda egendomen förverkades.²⁵⁶ Om det inte vore för mutbrottslagstiftningen hade föreståndarinnan fått behålla den ärvda egendomen.

När en patient har testamenterat egendom till sin vårdare uppstår en konflikt mellan mutbrottslagstiftningen och respekten för testatorns sista vilja.²⁵⁷ När Högsta domstolen och hovrätterna har ställts inför denna intressekonflikt har majoriteten av fallen utmynnat i en fällande dom.²⁵⁸ Eftersom sådana gåvor typiskt sett kan ge upphov till misstankar angående vårdarens integritet, har domstolarna ansett sig tvungna att offra testationsfriheten till fördel för mutbrottslagstiftningen.²⁵⁹ Huvudregeln tycks därför vara att vårdare inte får acceptera testamentariska gåvor från sina patienter.

Det finns dock ett otydligt och inkonsekvent undantag till den ovan nämnda huvudregeln. Vårdbiträdet i NJA 1987 s. 604 (”Vårdbiträdet”), som hade utfört hemtjänst åt en äldre man under fyra års tid och därefter mottagit hela hans kvarlåtenskap genom förordnande i testamente, fälldes inte för mutbrott. Eftersom den äldre mannen hade varit mycket orolig för vad som skulle hända med hans gård, och ville att den skulle tillfalla en pålitlig person, kunde det

²⁵⁶ Se NJA 1985 s. 477. Rättsfallet behandlades i större detalj under avsnitt 5.2 (”Föreståndarinnan”).

²⁵⁷ Se NJA 1985 s. 477 (på s. 488); NJA 1987 s. 604 (på s. 614 f.).

²⁵⁸ Se t.ex. NJA 1985 s. 477; RH 1988:13; RH 1988:100.

²⁵⁹ Se t.ex. NJA 1985 s. 477 (på s. 488); RH 1988:13 (på s. 44); RH 1988:100 (på s. 305 f.).

inte anses visat att vårdbiträdet tog emot arvet såsom belöning för utförd tjänst.²⁶⁰ Omständigheterna i det nyss beskrivna fallet påminner mycket om de i RH 1988:100 ("Föreståndaren"); föreståndaren för ett ålderdomshem fick kontakt med en äldre man boendes på samma hem. Den äldre mannens sista önskan var att hans kvarlåtenskap skulle tillfalla föreståndaren. Föreståndaren förklarade att den äldre mannen inte hade velat att hans gård skulle tillfalla staten och att han litade på att föreståndaren skulle ta god hand om gården. Trots föreståndarens förklaring fälldes han för mutbrott. Med tanke på belöningens stora värde och att föreståndaren inte hade fått kontakt med mannen om det inte vore för hans tjänstgöring på ålderdomshemmet, menade hovrätten att gåvan var tvungen att ses som en belöning för föreståndarens tjänsteutövning.²⁶¹ Det är svårt att förstå varför de två likartade fallen gav upphov till två så olika utgångar. Hovrätten tycks inte ha ifrågasatt tillförlitligheten i föreståndarens förklaring,²⁶² varför diskrepansen åtminstone inte kan förklaras med hänvisning till bevisningen i de två målen. Det framstår därmed som oklart under vilka förutsättningar en vårdare kan tillåtas motta en testamentarisk gåva från en patient utan att fällas för mutbrott.

7.3.2 Förverkande

Mutbrottsbestämmelsen beskrevs ovan som en extra säkerhetsventil, som i denna situation kan sägas komplettera ärvdabalkens bestämmelse om otillbörlig påverkan. Det är dock inte den *fullständiga* sanningen; vårdare, som accepterar testamentariska gåvor från patienter, kan visserligen dömas för mutbrott och därtill få utstå att den ärvda egendomen förverkas. Det minskar säkerligen lockelsen bland många vårdare att acceptera sådana typer av gåvor från patienter, och kan i förlängningen också sägas skydda allmänhetens förtroende för vårdpersonal. Mutbrottsbestämmelsen, i kombination med förverkandeinstitutet, kan därmed sägas fungera som en extra säkerhetsventil för att lyckas tillgodose allmänna intressen. Utifrån de legala arvingarnas perspektiv

²⁶⁰ Se NJA 1987 s. 604 (på s. 604, 614 f.).

²⁶¹ Se RH 1988:100 (på s. 302, 305 f.).

²⁶² Se RH 1988:100 (på s. 305 f.).

gör tillämpningen av de straffrättsliga bestämmelserna dock ingen reell skillnad; kvarlåtenskapen fräntas vårdaren, men tillfaller istället staten.²⁶³ De legala arvingarna får fortfarande inte ta del av arvet.

Liksom ovan nämnt,²⁶⁴ har flertalet personer inom den arvsrättsliga litteraturen riktat kritik mot att sådana testamentariska gåvor regelmässigt tillfaller staten istället för de legala arvingarna.²⁶⁵ Beckman m.fl. menar att bestämmelsen om förverkande inte ens går att tillämpa i den nu aktuella situationen, eftersom den testamentariska gåvan har resulterat i en skada för de legala arvingarna. Förverkandebestämmelsen kan, enligt Beckman m.fl., endast tillämpas då brottsutbytet inte motsvaras av skada hos ett brottsoffer.²⁶⁶

Trots att Beckman m.fl. argumentation ingick i 2016 års supplement, som gavs ut nästan trettio år efter att förverkandebestämmelsen reformerades, tycks inte författarna ha lagt märke till det förändrade rättsläget. Staten kan numera förverka utbyte av brott även i fall där utbytet motsvaras av skada för enskild.²⁶⁷ Av denna anledning är Beckman m.fl. argument sedan lång tid tillbaka inaktuellt, vilket dock inte tycks ha uppmärksammats av någon annan författare inom den arvsrättsliga litteraturen.²⁶⁸

Trots att Beckman m.fl. argumentation utgår från en numera inaktuell bestämmelse, är inte deras teori *helt* utan betydelse. Argumentationen tycks bygga på grundidén om att de legala arvingarna ska betraktas som brottsoffer i denna situation. Om så är fallet, skulle samma åsyftade slutresultat kunna uppnås genom den nya bestämmelsen i 36 kap. 17 § BrB.²⁶⁹ Om brottsutbytet motsvaras av skada för de legala arvingarna har dessa rätt att vända sig till JK för att utfå ersättning för det som har förverkats hos den brottslige.²⁷⁰ På så sätt

²⁶³ Jfr t.ex. NJA 1985 s. 477; NJA 1987 s. 604.

²⁶⁴ Se avsnitt 4.3 ("Förverkande av brottsutbyte").

²⁶⁵ Se Beckman m.fl. (2016) C VI:7; Walin & Lind (2016) s. 433; Eriksson (2008) s. 240; Brattström & Singer (2015) s. 53 f.; Agell (2003) s. 58.

²⁶⁶ Se Beckman m.fl. (2016) C VI:7.

²⁶⁷ Se prop. 1986/87:6 s. 2.

²⁶⁸ Jfr t.ex. Agell (2003) s. 58; Eriksson (2008) s. 239.

²⁶⁹ Se prop. 1986/87:6 s. 4.

²⁷⁰ Se 2 § 2 st. Kungörelse (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall.

hade patientens kvarlåtenskap ändå kunnat tillfalla dennes legala arvingar, trots att bestämmelsen om förverkande har förändrats.

Frågan som kvarstår är dock om de legala arvingarna verkligen kan betraktas som brottsoffer i denna situation, på det sätt som Beckman m.fl. argumenterar för. Uttalanden från Thorsten Cars kan enligt min åsikt ge stöd åt Beckman m.fl. teori. Om givaren av en muta har befunnit sig i en beroende ställning i förhållande till mottagaren av densamma, argumenterar Cars för att givaren skulle kunna inta en målsägandestatus.²⁷¹ En patient, som ger en testamentarisk gåva till sin vårdare, skulle därmed kunna anses som målsägande. Eftersom gåvan förverkligas först efter att patienten har avlidit borde dennes målsägandestatus kunna övertas av de legala arvingarna. De legala arvingarna skulle då kunna ta del av den förverkade egendomen. Det finns dock även omständigheter som talar emot en sådan tolkning, främst det faktum att JK tidigare har varit negativt inställd till att betrakta givaren av en muta som ett brottsoffer.²⁷²

Oberoende av om de legala arvingarna kan anses som målsäganden eller ej, kan en tillämpning av förverkandeinstitutet anses som olämplig i den nu aktuella situationen. Testamentet bör betraktas som ogiltigt med tanke på att det är upprättat i strid med gällande mutbrottslagstiftning.²⁷³ Vårdaren är därmed inte den rättmätiga ägaren av patientens kvarlåtenskap. De legala arvingarna borde således ges en möjlighet att genom en civilrättslig process kräva tillbaka kvarlåtenskapen från vårdaren.

Frågan om förverkande, i den nu aktuella situationen, är minst sagt komplicerad. Med tanke på alla de argument som talar emot en tillämpning av förverkandeinstitutet, är det i vilket fall som helst förvånande att frågan inte har uppmärksamats av varken hovrätterna eller Högsta domstolen.

²⁷¹ Se Cars (2012) s. 151 f.

²⁷² Se t.ex. JK, beslut 1991-12-02 i dnr 3315-91-40.

²⁷³ Se Walin & Lind (2016) s. 433.

7.4 Fransk rätt

Artikel 909 i den franska civilkoden förbjuder läkare och annan hälso- och sjukvårdspersonal, som behandlade en person under dennes sista sjukdom, att ta emot testamentariska gåvor som gjordes till deras fördel under samma sjukdomstid.²⁷⁴

Syftet bakom den franska förbudsbestämmelsen påminner mycket om syftet bakom de svenska bestämmelserna om otillbörlig påverkan respektive mutbrott. Artikel 909 avser dels skydda patienter från otillbörlig påverkan, dels skydda läkarkårens rykte.²⁷⁵ Bestämmelsen i 13 kap. 3 § 1 st. ÄB syftar till att skydda testatorns fria vilja från otillbörlig påverkan.²⁷⁶ Bestämmelsen om tagande av muta, i 10 kap. 5 a § 1 st. BrB, avser skydda allmänhetens förtroende för bland annat vårdpersonal.²⁷⁷

Den franska förbudsbestämmelsens praktiska betydelse kan ifrågasättas. Å ena sidan, är bestämmelsen i princip undantagslös; trots att mottagaren av en testamentarisk gåva kan påvisa att denne inte på något sätt påverkade patienten att upprätta det testamentariska förordnandet anses testamentet ändå som ogiltigt.²⁷⁸ Å andra sidan, har artikeln ett relativt restriktivt tillämpningsområde. Bestämmelsens största begränsning kan sägas bestå i att endast de särskilt uppräknade yrkeskategorierna omfattas av förbudet. Det nyss sagda innebär att testamentariska gåvor, från en patient till exempelvis dennes sjuksköterska, inte är förbjudna.²⁷⁹ Av samma anledning skulle sannolikt inte heller testamentariska gåvor till en undersköterska omfattas av förbudet. Denna

²⁷⁴ Jfr t.ex. Rouhette & Rouhette-Berton 'Civil Code', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf> (besökt 2019-02-23); Gruning m.fl., 'Civil Code, as of 1st July 2013', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/Media/Traductions/English-en/code_civil_20130701_EN> (besökt 2019-02-23).

²⁷⁵ Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, No. 2962 (1939), s. 450.

²⁷⁶ Jfr Eriksson (2008) s. 238 f.

²⁷⁷ Jfr NJA 1985 s. 477 (på s. 487).

²⁷⁸ Jfr Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Malaurie, Philippe, *Droit civil: les successions les libéralités*, andra upplagan, 2006, s. 166; Bell (2007) s. 571.

²⁷⁹ Scalise (2008) s. 64 f., som i sin tur hänvisar till Mazeaud, Henri, m.fl., *Successions – Libéralités no. 1343*, i: *Leçons de droit civil t.IV, V. II* (1999), s. 166 ff.

snäva avgränsning kan ifrågasättas, särskilt med tanke på hur beroende en sjuk person kan vara av den dagliga vård som en undersköterska kan erbjuda. Majoriteten av de svenska rättsfall som lyftes fram i kapitel fem berörde sådana yrkeskategorier som sannolikt inte hade omfattats av förbudsbestämmelsens tillämpningsområde.²⁸⁰ Artikel 909 hade därmed inte haft en särskilt stor praktisk betydelse inom ramen för en svensk kontext.

7.5 Rättssäkerhet

7.5.1 Formell rättssäkerhet

Formell rättssäkerhet är synonymt med en förutsägbar maktutövning.²⁸¹ Sådan förutsägbarhet kan uppnås genom att rättsliga beslut förankras i tydliga rättsnormer²⁸² och att lagar tillämpas på ett uniformt sätt.²⁸³

Jag vill inledningsvis notera att kravet på en förutsägbar rättstillämpning bör tillmätas en särskilt stor betydelse på testationsrättens område. Med tanke på att testatorn sannolikt redan är avliden vid tidpunkten för en eventuell rättsprocess, tillåts han eller hon ingen möjlighet att komma till tals under själva rättegången. Testatorn tillåts inte heller någon möjlighet att rätta sig efter domstolens besked om vad som kan anses som ett tillåtet respektive otillåtet förordnande. Lagstiftning och rättspraxis måste därför vara så pass tydlig att testatorer alltid kan urskilja under vilka omständigheter de inte får testamentera egendom till vårdare.

Den franska rätten är, på området för testamentariska gåvor från patienter till vårdare, otvivelaktigt mer förutsägbar än dess svenska motsvarighet. Artikel 909 är tydligt och konkret utformad. Artikeln informerar patienter om när de är förhindrade att upprätta testamentariska förordnanden till vårdare och uppger samtidigt vårdare om när de är förhindrade att acceptera testamentariska

²⁸⁰ Se NJA 1985 s. 477; NJA 1987 s. 604; RH 1988:13; RH 1988:100; NJA 2009 s. 249.

²⁸¹ Jfr Peczenik (1995a) s. 11; Zila (1990) s. 286; Staaf (2005) s. 28.

²⁸² Jfr Peczenik (1988) s. 49; Staaf (2005) s. 28.

²⁸³ Jfr Peczenik (1988) s. 262; Beyer (1990) s. 22; Staaf (2005) s. 31 f.

förordnanden från patienter. Förbudet är absolut och dess tillämpning är således inte beroende av omständigheterna i det enskilda fallet.

13 kap. 3 § ÄB är mer generellt utformad i förhållande till den franska förbudsbestämmelsen. Huruvida ett testamente ska kunna ogiltigförklaras eller ej är alltid beroende av omständigheterna i det särskilda fallet. Det är därför mycket svårt för en testator att förutse om hans eller hennes testamentariska förordnande kommer att tillmätas någon rättslig verkan eller inte; faktum är att han eller hon aldrig kommer att få något definitivt svar på den frågan, eftersom en eventuell domstolsprocess skulle aktualiseras först efter testators död.

Liksom ovan nämnt,²⁸⁴ kan testamentariska gåvor från patienter till vårdare angripas med stöd av även den svenska mutbrottslagstiftningen. Testatorn förväntas därmed inte enbart förstå hur ärvdabalkens ogiltighetsbestämmelser kan inverka på dennes dispositioner, utan måste även ta hänsyn till ytterligare ett rättsområde och regelverk.

Den inkonsekventa rättstillämpningen kan ytterligare förstärka en testators förvirring. För det första, är det liksom ovan nämnt svårt att förutse när en patient kommer tillåtas testamentera egendom till en vårdare.²⁸⁵ Det är därmed mycket svårt för en testator att på förväg lyckas försäkra sig om att dennes testamente överensstämmer med de av svensk rätt uppställda kraven. För det andra, uppstår oförklarliga konflikter mellan rättspraxis och doktrin på detta område. Trots att det råder en stark samstämmighet om att lagstridiga testamenten är ogiltiga,²⁸⁶ har inte den aspekten överhuvudtaget uppmärksamats av varken hovrätterna eller Högsta domstolen. Principer som framställs som självklara inom den successionsrättsliga litteraturen har därmed inte efterlevts av domstolarna.

²⁸⁴ Se avsnitt 7.3.1 ("Mutbrott").

²⁸⁵ Se avsnitt 7.3.1 ("Mutbrott").

²⁸⁶ Jfr Brattström & Singer (2015) s. 105; Agell (2003) s. 13; Walin & Lind (2016) s. 433; Källström (2015) s. 87; Eriksson (2008) s. 140.

Det är föga förvånande att rättstillämpningen upplevs som inkonsekvent när domstolen förväntas ta hänsyn till såväl successionsrättsliga som straffrättsliga aspekter inom ramen för en och samma process. Utifrån ett formellt rätts-säkerhetsperspektiv, kan därmed den franska lösningen på det nu aktuella problemet framstå som den mest lämpliga. När hänsyn enbart behöver tas till en bestämmelse förenklas situationen för såväl domstol, testator och arvinge.

7.5.2 Materiell rättssäkerhet

För att *materiell rättssäkerhet* ska anses föreligga måste staten visa respekt för mänskliga rättigheter²⁸⁷ och fatta etiskt godtagbara beslut.²⁸⁸

Testationsfriheten har traditionellt sett betraktas som ett utflöde av äganderätten.²⁸⁹ Respekt för en individs testationsfrihet innebär därmed indirekt även en respekt för den personens äganderätt. På samma sätt innebär en begränsning av en individs testationsfrihet samtidigt även en begränsning av dennes äganderätt. Med tanke på att testationsfriheten anses intimt sammankopplad med äganderätten, går det att argumentera för att fullständig materiell rättssäkerhet endast föreligger då en persons sista vilja fullt ut respekteras.

Såväl svensk som fransk rätt uppställer dock olika typer av begränsningar av patienters testationsfrihet. Frågan är om dessa begränsningar kan anses inverka på en testators äganderätt till den grad att materiell rättssäkerhet inte längre kan sägas föreligga. Till både den svenska och franska rättens försvar bör härom uppmärksammas att begränsningarna faktiskt syftar till att *skydda* personers testationsfrihet.²⁹⁰ Bestämmelsen i såväl ÄB som den franska civilkoden kan sägas utgå från grundtanken om att personer ska förordna om sin kvarlåtenskap på ett sätt som överensstämmer med deras sanna vilja. Med tanke på det beroendeförhållande som föreligger mellan en patient och dennes

²⁸⁷ Jfr Ramberg (2007) s. 154; Peczenik (1995b) s. 60 f.; Beyer (1990) s. 24 f.

²⁸⁸ Jfr Peczenik (1988) s. 48 f.

²⁸⁹ Se Eriksson (2008) s. 140; Agell (2003) s. 14; Brattström & Singer (2015) s. 90; Kulin Olsson (2018) s. 358; Källström (2015) s. 54.

²⁹⁰ Jfr Scalise (2008) s. 64, som i sin tur hänvisar till Planiol, Marcel, *Traité élémentaire de droit civil*, No. 2962 (1939), s. 450; Eriksson (2008) s. 238 f.

vårdare²⁹¹ kan skyddet mot otillbörlig påverkan vara nödvändigt för att upprätthålla testatorns fria vilja.

Att skydda en persons testationsfrihet genom att begränsa densamma kan dock samtidigt beskrivas som en uppenbar paradox; en frihet kan knappast förstärkas genom inskränkningar. Trots att studier påvisar ett starkt beroendeförhållande mellan patienter och vårdare²⁹² finns det givetvis situationer då en patient önskar testamentera egendom till en vårdare utan att ha blivit utsatt för någon typ av påverkan. Artikel 909 i den franska civilkoden innebär dock ett otvivelaktigt förbud mot testamentariska gåvor i även sådana situationer. Den absoluta inskränkningen i patienters äganderätt kan sägas placera en redan sjuk person i ett ytterligare underläge; deras möjligheter till självständigt tänkande ifrågasätts till den grad att staten anser sig tvingad att ingripa, även i situationer då patienter har agerat utefter egen fria vilja.

Den svenska successionsrätten kan vid en första anblick uppfattas som mer materiellt rättssäker; bestämmelsen i 13 kap. 3 § ÄB är beroende av omständigheterna i den enskilda situationen och kan således beskrivas som en någorlunda kontrollerad inskränkning av testationsfriheten. Patienters testationsfrihet inskränks dock även genom den svenska mutbrottslagstiftningen. Med hänvisning till 10 kap. 5 a § BrB kan staten angripa även sådana testamenten som inte är ett resultat av otillbörlig påverkan. Eftersom mutbrottsbestämmelsens tillämpningsområde är mer extensivt i förhållande den franska förbudsbestämmelsen²⁹³ kan svensk rätt sägas uppställa en ännu större inskränkning av patienters testations- och äganderätt.

²⁹¹ Jfr Rundqvist (2004) s. 123 ff.

²⁹² Jfr Rundqvist (2004) s. 123 ff.

²⁹³ Se avsnitt 7.4 ("Fransk rätt").

8 Slutsats

Det är mycket svårt att förstå hur svensk rätt förhåller sig till situationen då en patient testamenterar egendom till sin vårdare. När en och samma frågeställning kräver en fullständig förståelse för flertalet såväl straffrättsliga som successionsrättsliga principer, inklusive hur dessa förhåller sig till varandra, blir rättsläget för oöverskådligt.

Jag kan förstå tanken bakom den generellt utformade ogiltighetsbestämmelsen i 13 kap. 3 § ÄB; att inskränkningar av testationsfriheten aldrig får bli alltför absoluta, utan att varje sådan begränsning måste vara beroende av omständigheterna i varje enskilt fall. Det framstår som en materiellt rättssäker lösning. Den rättvisa tanken bakom ärvdabalkens ogiltighetsregler får dock, i denna situation, inget praktiskt genomslag. Trots att successionsrätten ger ett svävande svar på frågan om en patient tillåts testamentera egendom till sin vårdare, ger straffrätten ett mycket mer definitivt besked: nej, sådana gåvor kommer i princip alltid att angripas med stöd av mutbrottslagstiftningen och förverkas av staten. Trots att det inte framgår av ärvdabalken, tillåts en patient därmed inte testamentera egendom till sin vårdare.

Förbudsbestämmelsen, i art. 909 i den franska civilkoden, innebär ett betydligt tydligare rättsläge. Ett korrekt svar på frågan om huruvida en patient tillåts testamentera egendom till sin vårdare fordrar inte en förståelse för flera olika rättsområden, regelverk och rättsprinciper. Den franska lösningen på det nu aktuella problemet är därmed, i jämförelse med den svenska, betydligt mer förutsägbar och formellt rättssäker. Jag vill således uppmana den svenska lagstiftaren att inspireras av den franska civilkoden; att en sådan förbudsbestämmelse skulle innebära ett alltför stort ingrepp i patienters testationsfrihet och materiella rättssäkerhet är ett betydelselöst argument, med tanke på att den svenska mutbrottslagstiftningen redan resulterar i en sådan begränsning. Om individers frihet ska inskränkas bör detta åtminstone göras på ett betydligt mer transparent sätt. En svensk förbudsbestämmelse bör dock ges ett vidare

tillämpningsområde än den franska motsvarigheten, för att även testamentariska gåvor till bland annat undersköterskor ska kunna omfattas av förbudet.

Jag önskar avslutningsvis återgå till frågeställningen för denna studie: *Kan svensk rätt, på området för testamentariska gåvor från en patient till dennes vårdare, beskrivas som rättssäker?* Svaret på den frågan är nej.

Käll- och litteraturförteckning

Citerad litteratur

Adlercreutz, Axel, ”Om nullitet och kompetensogiltighet”, i: Håstad, Torgny; Lindblom, Per Henrik; Saldeen, Åke (red.), ’Festskrift till Anders Agell’, första upplagan, Uppsala: Iustus, 1994.

Adlercreutz, Axel, ’Verkan av felaktiga förutsättningar vid testamente’, *Svensk juristtidning*, 1959.

Agell, Anders, *Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap*, i: Frändberg, Åke; Göranson, Ulf; Håstad, Torgny (red.), ’Festskrift till Stig Strömholm – Del 1’, Uppsala: Iustus, 1997.

Agell, Anders, *Testamentsrätt – en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, tredje upplagan, Uppsala: Iustus, 2003.

Almkvist, Gustaf, *Förverkande av egendom*, Uppsala: Iustus, 2014.

Axberger, Hans-Gunnar, *Eko-brott, eko-lagar och eko-domstolar: en rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*, Stockholm: Allmänna förlaget, 1988.

Beckman, Nils; Höglund, Olle; Lind, Göran; Singer, Anna; Teleman, Örjan, *Svensk familjerättspraxis – supplement 33*, Stockholm: Norstedts juridik, 2014.

Beckman, Nils; Höglund, Olle; Lind, Göran; Singer, Anna; Teleman, Örjan, *Svensk familjerättspraxis – supplement 35*, Stockholm: Norstedts juridik, 2016.

Bell, Andrew P., 'Abuse of a Relationship: Undue Influence in English Law and French Law', *European review of private law*, vol. 15, nr. 4, 2007.

Berggren, Bengt-Olof; Lindhe, Torbjörn, *Risk för mutor – gränsdragning i gråzonen*, Stockholm: Norstedts juridik, 2014.

Beyer, Claes, *Vad är rättssäkerhet?*, i: Thorsson, Leif; Unger, Sven (red.), 'Festskrift till Gotthard Calissendorff', Stockholm: Norstedt, 1990.

Bogdan, Michael, *Komparativ rättskunskap*, andra upplagan, Stockholm: Norstedts juridik AB, 2003.

Bogdan, Michael, *Concise Introduction to Comparative Law*, Groningen: Europa Law Publishing, 2013.

Boyron, Sophie, *Sources of law*, i: Bell, John; Boyron, Sophie; Whittaker, Simon (red.), 'Principles of French law', andra upplagan, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Boström, Viola, *Tolkning av testamente*, Umeå: Juridiska institutionen, Univ., 2003.

Brattström, Margareta; Singer, Anna, *Rätt arv – fördelning av kvarlåtenskap*, fjärde upplagan, Uppsala: Iustus, 2015.

Cars, Thorsten, *Mutbrott och korruptiv marknadsföring*, tredje upplagan, Stockholm: Norstedts juridik, 2012.

Eriksson, Anders, *Arv och testamente*, Stockholm: Thomson förlag, 2008.

Forsström, Jan, 'Några spørsmål rörande testamentstolkning', *Svensk Jurist-tidning*, 1965.

Frändberg, Åke, 'Om rättssäkerhet', *Juridisk tidskrift*, nr 2, 2000/2001.

Germain, Claire M., 'Approaches to statutory interpretation and legislative history in France', *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 13, nr 3, 2003.

Godard, Joëlle, 'Reform of the Law of Succession in France', *International family law journal*, 2007.

Goré, Marie, *Inheritance Law*, i: Bermann, George A.; Picard, Etienne (red.), 'Introduction to French Law', Alphen aan den Rijn: Kluwer, cop., 2008.

Gustafsson, Håkan, 'Rättssäkerheten, moralen och "socialsäkerheten"', *Tidskrift för rättssociologi*, vol. 5, nr 3, 1988.

Gustafsson, Håkan, *Rättens polyvalens: en rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet*, Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet, 2002.

Hellner, Jan, *Metodproblem i rättsvetenskapen: studier i förmögenhetsrätt*, Stockholm: Jure, 2001.

Jareborg, Nils, 'Rättsdogmatik som vetenskap', *Svensk Juristtidning*, 2004.

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Uppsala: Iustus, 1992.

Karlgren, Hjalmar, *Ett gammalt tvisteämne: nullitet och angriplighet*, i: Borum, O.A.; Illum, Knud (red.), 'Festskrift til professor, dr. juris Henry Using 5. maj 1951', Köpenhamn: Nyt Nordisk Forlag, 1951.

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, i: Nääv, Maria; Zamboni, Mauro (red.), 'Juridisk metodlära', andra upplagan, Lund: Studentlitteratur, 2018.

Kulin Olsson, Karin, *Arvsrätt eller rätt till arv: en studie om arvsberättigande och kvarlåtenskapens fördelning*, Örebro: Örebro Universitet, 2018.

Källström, Kent, *Om testamentsförordnande*, Stockholm: Norstedts juridik, 2015.

Lipworth, Frank; Le Bouffo, Jean-Pierre; Le Bouffo, Jérôme, *France*, i: Garb, Louis; Wood, John (red.), 'International succession', fjärde upplagan, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Michaels, Ralf, *The Functional Method of Comparative Law*, i: Reimann, Mathias; Zimmermann, Reinhard (red.), 'The Oxford handbook of comparative law', Oxford: Oxford University Press, 2006.

Nial, Håkan, 'Dödsrättshandlingar och livsrättshandlingar', *Svensk Juristtidning*, 1937.

Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, Stockholm: Fritze, 1995 (cit. Peczenik, 1995a).

Peczenik, Aleksander, *Rätten och förnuftet: en lärobok i allmän rättslära*, andra upplagan, Stockholm: Norstedts, 1988.

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? - om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Stockholm: Fritze, 1995 (cit. Peczenik, 1995b).

Ramberg, Anne, 'Tvängsmedel, rättssäkerhet och integritet – går det att förena?', *Svensk Juristtidning*, 2007.

Rundqvist, Ewa, *Makt som fullmakt: ett vårdvetenskapligt perspektiv*, första upplagan, Åbo: Åbo akademis förlag, 2004.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik, 2018.

Scalise, Ronald J., 'Undue influence and the law of wills: a comparative analysis', *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 19, 2008.

Stalford, Helen, *Family law*, i: Bell, John; Boyron, Sophie; Whittaker, Simon (red.), 'Principles of French law', andra upplagan, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Strandmark Kjölsrud, Margaretha, *Vård i verkligheten: om människovärde, maktrelationer och helhetssyn i professionell omvårdnad*, Lund: Tiger Förlag, 1994.

StAAF, Annika, *Rättssäkerhet och tvångsvård: en rättssociologisk studie*, Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet, 2005.

Steiner, Eva, *French law: a comparative approach*, andra upplagan, Oxford: Oxford University Press, 2018.

Sundberg, Halvar G.F., *Allmän förvaltningsrätt*, Stockholm: Norstedt, 1955.

Träskman, Per Ole, "Det rätt och skäl ikke är, det kan icke heller vara lag." – Något om oskäligt förverkande, i: Anderberg, Andreas (red.), 'Festskrift till Josef Zila', Uppsala: Iustus, 2013.

Ulväng, Magnus, *Straffbegreppet*, i: Strömberg, Stefan; Kugelberg, Charlotte; Asp, Petter; Eka, Anders; Flodgren, Boel, Mellqvist, Mikael (red.), 'Svensk juristtidning 100 år', Uppsala: Iustus förlag, 2016.

Valguarnera, Filippo, *Komparativ juridisk metod*, i: Nääv, Maria; Zamboni, Mauro (red.), 'Juridisk metodlära', andra upplagan, Lund: Studentlitteratur, 2018.

Van Hoecke, Mark, *Methodology of Comparative Legal Research*, i: Adams, Maurice; Husa, Jaakko; Oderkerk, Marieke (red.), 'Comparative law methodology – volume 1', Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017.

Walin, Gösta; Lind, Göran, *Ärvdabalken: en kommentar. Del 1 (1–17 kap.): arv och testamente*, sjunde upplagan, Stockholm: Wolters Kluwer, 2016.

Zila, Josef, 'Om rättssäkerhet', *Svensk juristtidning*, 1990.

Zweigert, Konrad; Kötz, Hein, *An introduction to comparative law*, tredje upplagan, Oxford: Clarendon Press, 1998.

Offentligt tryck

Departementsserien

DS 2006:17 *Utvidgat förverkande m.m.*

Betänkanden

SOU 1929:22 *Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken, III. Förslag till lag om testamente m.m.*

SOU 1974:37 *Mut- och bestickningsansvaret.*

SOU 2010:38 *Mutbrott.*

Propositioner

Prop. 1930:10 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om testamente m.m.*

- Prop. 1984/85:32 *Om riktlinjer för arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.*
- Prop. 1986/87:6 *Om förverkande m.m.*
- Prop. 2004/05:135 *Utökade möjligheter att förverka utbyte av och hjälpmedel vid brott m.m.*
- Prop. 2007/08:68 *Förverkande av utbyte av brottslig verksamhet.*
- Prop. 2011/12:79 *En reformerad mutbrottslagstiftning.*

Lagkommentarer

Bäcklund, Agneta; Johansson, Stefan; Trost, Hedvig; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne; Wersäll, Fredrik, Brottsbalken med kommentar (9 november 2018, Zeteo), kommentaren till 10 kap. 5 a §.

Bäcklund, Agneta; Johansson, Stefan; Trost, Hedvig; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne; Wersäll, Fredrik, Brottsbalken med kommentar (11 september 2018, Zeteo), kommentaren till 36 kap 1 §.

Friberg, Brottsbalk (1962:700) 10 kap. 5 a §, Lexino 2018-02-22.

Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 9 kap. 2 §, Lexino 2012-07-01.

Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 10 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01.

Håkansson, Ärvdabalk (1958:637) 13 kap. 3 §, Lexino 2018-07-01.

Johannisson, Brottsbalk (1962:700) 36 kap. 1 §, Lexino 2017-08-18.

Övriga källor

Gruning, David W.; Levasseur, Alain A.; Moyse, Hermann; Plauché, Henry; Trahan, John R., 'Civil Code, as of 1st July 2013', Legifrance,

<https://www.legifrance.gouv.fr/Media/Traductions/English-en/code_civil_20130701_EN> (besökt 2019-02-23).

Institutet mot mutor, 'Kod om gåvor, belöningar och andra förmåner i näringslivet', <<https://www.institutetmotmutor.se/wp-content/uploads/2017/07/141120-N%C3%A4ringslivskod.pdf>> (besökt 2019-02-09) (cit. Näringslivskoden).

JK, beslut 1991-12-02 i dnr 3315-91-40.

Lindgren, Åke, 'Läkare dömd för grovt mutbrott', Sveriges Television Nyheter, <<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/lakare-domd-for-grovt-mutbrott>> (publicerad 2012-03-20).

Nationalencyklopedin, 'Patient', <<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/patient>> (besökt 2019-01-31).

Nationalencyklopedin, 'Vårdare', <<https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/v%C3%A5rdare>> (besökt 2019-01-31).

Rouhette, Georges; Rouhette-Berton, Anne, 'Civil Code', Legifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf> (besökt 2019-02-23).

Socialstyrelsens information till vårdpersonal: Om gåvor och testamenten (1998). Finns tillgänglig som bilaga i Cars, Thorsten, Mutbrott och korruptiv marknadsföring, tredje upplagan, Stockholm: Norstedts juridik, 2012.

TT, 'Läkare ärvde patient – åtalas', Göteborgs-Posten, <<https://www.gp.se/l%C3%A4kare-%C3%A4rvde-av-patient-%C3%A5talas-1.688452>> (publicerad 2012-01-19).

Citerade rättsfall

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1939 s. 364.

NJA 1943 s. 651.

NJA 1944 s. 548.

NJA 1948 s. 277.

NJA 1958 s. 477.

NJA 1974 s. 278.

NJA 1985 s. 477.

NJA 1987 s. 604.

NJA 1990 s. 401.

NJA 2009 s. 249.

NJA 2009 s. 751.

Rättsfall från hovrätterna

Göta hovrätt, RH 1988:13.

Hovrätten för västra Sverige, RH 1988:100.

Hovrätten för västra Sverige, dom 2013-05-13 i mål nr B 4392–12.

Hovrätten för västra Sverige, dom 2013-05-14 i mål nr B 2759–12.

Svea hovrätt, dom 2014-05-14 i mål nr B 128–13.

Svea hovrätt, dom 2016-06-17 i mål nr B 9692–15.

Svea hovrätt, dom 2016-09-08 i mål nr B 3015–16.

Svea hovrätt, dom 2018-05-29 i mål nr B 2444–18.

Rättsfall från tingsrätterna

Varbergs tingsrätt, dom 1981-05-27 i mål nr T 776/80.